

FORT!

+ 6 kortingsbonnen

NATUURPARADIJS RIJNAUWEN

Van orchis
tot vleermuis

LEKKER RELAXEN

In sauna,
bed and breakfast
of restaurant

BELEEF HET ZELF

KOM NAAR DE FORTEN

KUNST

Een kijkje op
Asperen en
Vijfhuizen

EEN PRACHTIG SAMENSPEL VAN STEEN, GROEN EN WATER

Bij de vele werkbezoeken die ik jaarlijks afleg in het kader van de meest uiteenlopende duurzaamheidsprojecten, valt het mij op dat het begrip ‘duurzaam’ vooral geassocieerd wordt met ‘groen’ of ‘milieu’. Een begrijpelijk maar jammerlijk misverstand. Volgens de Dikke Van Dale betekent het namelijk in eerste instantie ‘lang durend, weinig aan slijtage onderhevig’. In dat kader zijn de forten in de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de andere Waterlinies inspirerende voorbeelden voor een ieder die zich inzet voor een duurzaam Nederland. Als je rondloopt op een fort, dan kun je de Nederlandse geschiedenis bijna voelen. Bovendien geniet je van het prachtige samenspel van steen, groen en water. En wat te denken van de romantiek van de stenen gewelven. Ook de kwaliteit en het vernuft waarmee de forten zijn gebouwd, maken nog steeds indruk. Op gebied van isolatie, klimaatbeheersing, watermanagement en het gebruik van kleuren kunnen wij anno nu nog veel leren van de slimme bouwers en ontwerpers van toen. Het Fort bij ’t Hemeltje in Houten, dat werd gebouwd tussen 1877 en 1881, ken ik inmiddels van dichtbij. Een aantal jaren geleden reed ik binnendoor langs de A12 en kwam ik bij toeval langs dit prachtige monument. In die dagen was ik op zoek naar kantoorruimte voor een nieuwe organisatie. Na een korte wandeling op het terrein van ’t Hemeltje, was het mij volstrekt helder dat zowel het gebouw als de omgeving alles behelsden wat bij een duurzame organisatie paste. Wat is er duurzamer dan het hergebruik van een gebouw met een historisch karakter, dat ooit is ontworpen als deel van een langetermijnvisie op de veiligheid van ons land? Dit jaar worden de nieuwe kantoren in het fort in gebruik genomen, uiteraard voorzien van ledverlichting en op-laadpalen voor elektrische auto’s. Ik verheug mij daar immens op, want deze historische gebouwen mogen niet leegstaan. Gelukkig hebben inmiddels vele forten allerlei nieuwe bestemmingen gekregen, als restaurant of wijnhandel, en zelfs als camping.

Onze forten verdienen een nieuw leven!

Z.K.H. Prins Carlos de Bourbon de Parme

Directeur duurzaamheid stichting INSID

COLOFON

Fort! is een uitgave van Stichting Liniebreed Ondernemen. Fort! presenteert een eigentijds aanbod van recreatieve en culturele mogelijkheden op en rond forten van Hollandse Waterlinies.

Stichting Liniebreed Ondernemen
Rijksstraatweg 7b
3631 AA Nieuwersluis.
info@liniebreed.nl
www.liniebreedondernemen.nl
www.forten.nl

Dit blad is mogelijk gemaakt door de provincie Gelderland met steun van de provincie Utrecht en Delta Lloyd België.

delta lloyd

provincie
Gelderland

Hoofdredacteur: Juke van Niekerk
Eindredacteur: Liesbeth Maas
Bladmanager: Titia de Zeeuw
Redactieleden: Juke van Niekerk, Titia de Zeeuw, Esther Breninkmeijer, Caroline Westdijk, Dirk de Groot, Chris Will, Liesbeth Maas, Michel Verschoor.
Concept, art direction & vormgeving: Marina Witkamp - Media Mind Creative BV & Chiel van Rijn
Lithografie Dinq Media
Druk en papier Habo Da Costa
drukt Fort! CO₂-neutraal op PEFC papier.
Lezersservice info@liniebreed.nl
Cover foto Caroline Westdijk - Tekst & Beeld

HOLLANDSE
WATERLINIE

6 De geschiedenis van de Waterlinies

14 Een kijkje op natuurfort Rijnauwen

22 Onthaasten in de Beemster

28 Rats, kuch en bonen

34 Forten met een grote K

38 Kinderen zijn gek op Geofort

40 Overnachten in de Linie

44 Paddelen langs de Kromme Rijn

+ 6 kortingsbonnen
kijk op pagina 47

En verder

Fort van boven	4	Lezen over Nederland & 't water	26
Ontmoet de bewoners van Loevestein	9	Fort! voor kids	32
Parel van de waterlinie; Forteiland Pampus	10	Parel van de waterlinie; Fort Hoofddijk	32
In cijfers	12	What's in a name?	36
Mijn fort: passies van ondernemers	13, 21, 27, 37	Streekproducten om te smullen	43
Fietsen langs de forten	18	Paddelen langs de Kromme Rijn	44
Forten wegwijzer	24	Bijzondere evenementen	49

FORT VAN BOVEN

FORT WIERICKERSCHANS ligt op een prachtige plek tussen Bodegraven en Nieuwerbrug, aan de splitsing van de Oude Rijn en de Enkele Wiericke. Het fort uit de Oude Hollandse Waterlinie is de afgelopen jaren ingrijpend gerestaureerd. Gelegen midden in het Groene Hart, heeft het fort zowel een culturele als een zakelijke functie.
www.fortwierickerschans.nl

GESCHIEDENIS VAN DE WATERLINIES

EEUWENLANG HIELD EEN UNIEK SYSTEEM VAN WATER EN FORTEN DE VIJAND BUITEN DE DEUR. DE KOMST VAN VLIEGTUIGEN MAAKTE EEN EINDE AAN DIT SUCCES.

CORNELIS KRAYENHOFF (1758-1840) nam het initiatief tot de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Hij vervulde vele militaire functies, waaronder die van Inspecteur-Generaal der Fortificatiën.

Een gracht om een kasteel, een singel om een stad: het gebruik van water als middel om land te beschermen gaat ver terug in de tijd. Ook bij de Hollandse Waterlinies was water hét wapen tegen de vijand. Deze oerhollandse verdedigingswerken vertrouwden op inundatie, het onder water zetten van laaggelegen polderland. Een slim systeem van sluizen, dijken en inundatiekanalen kon deze opzettelijke overstromingen bewerkstelligen. Op zwakke punten kreeg de linie versterking van forten en batterijen. De Oude Hollandse Waterlinie bracht in 1672 de Franse opmars tot stilstand. Op dat moment viel het besluit de linie verder te ontwikkelen als hoofddefensie van ons land. De verbeterde versie van de oude linie kreeg de naam Nieuwe Hollandse Waterlinie. «

MET EEN AMFIBIEVOERTUIG konden soldaten zich makkelijk op het land én in het water voortbewegen.

DE NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE IS DRIE KEER IN STAAT VAN VERDEDIGING GEBRACHT. ALLEREERST TIJDENS DE FRANS-DUITSE OORLOG VAN 1870-1871 en vervolgens in de Eerste Wereldoorlog van 1914-1918. Een Duits spionagerapport uit die tijd geeft aan dat de Waterlinie toen voorkomen heeft dat Duitsland ons land heeft aangevalen. De laatste mobilisatie was in 1939-1940, aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Het systeem bleek toen jammerlijk verouderd de Duitsers vlogen er gewoon overheen.

De Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn niet de enige linies van Nederland. Andere belangrijke linies zijn onder meer de Stelling van Amsterdam, de Grebbelinie en de Zuiderwaterlinie. Door de komst van vliegtuigen had de Nieuwe Hollandse Waterlinie na de Tweede Wereldoorlog afgedaan als defensielinie. Toch kwam er in 1950 nóg een waterlinie: de IJssellinie, om ons land tegen de Russen te beschermen.

PLANTEN

De forten hoorden niet kaal te zijn want dan zouden de hoge wallen op grote afstand zichtbaar zijn. Om de scherpe lijnen van een fort te camoufleren of te maskeren, werden er voor, naast, op en achter een fort bomen en struiken geplant. Het geriefhout zorgde daarnaast ook nog eens voor brandstof en gereedschap. Uiteraard mocht de beplanting het zicht- en schootsveld niet verstoren.

De geschiedenis van de waterlinie

1672

De Oude Hollandse Waterlinie wordt voor het eerst succesvol ingezet. Hierna volgde het besluit de Waterlinie als hoofddefensie te gebruiken, tot 1940.

1815

Start bouw Nieuwe Hollandse Waterlinie, er worden versterkingen rondom Utrecht gebouwd en dankzij de komst van waaier-sluizen zijn de inundaties beter te beheersen.

1853

Invoering Kringenwet. In drie kringen (300, 600 en 1.000 meter) rond een fort mocht niet, of met beperkingen worden gebouwd.

1869

Bouw van de vooruitgeschoven forten rond Utrecht: Ruigenhoek, Voordorp, Rijnauwen, 't Hemeltje en Vechten.

1870

Start van de mobilisatie voor de Frans-Duitse Oorlog. Door kou en vocht was het met de gezondheid van de vestingtroepen in de torenforten slecht gesteld. Zij werden als eersten weer gedemobiliseerd.

1880

Modernisering van veel forten door de bouw van bomvrije gebouwen.

1885

Ontwikkeling van brisantgranaat. Tegen dit explosieve projectiel was geen fort bestand. Op slag waren de forten weer verouderd.

1896

Invoering inundatiewet. De schadeloosstellingen waren zo gunstig, dat sommige boeren blij waren met een oefening of mobilisatie. Deze wet is nooit ingetrokken en bestaat nog steeds.

VERBODEN KRINGEN

Rondom de forten gold de Kringenwet. Deze wet, ingevoerd in 1853, bepaalde dat er in kringen variërend van 300, 600 of 1.000 meter rond een fort niet, of met beperkingen mocht worden gebouwd. Zo kregen de forten een vrij zicht- en schootsveld. Pas 110 jaar later, in 1963, werd de Kringenwet opgeheven en kon bijvoorbeeld de Uithof bij Utrecht worden gebouwd.

BOUWSTENEN

Globaal kent de Waterlinie vijf bouwperiodes:

- 1 1814-1825: aanleg Nieuwe Hollands Waterlinie.
- 2 1840-1860: bouw van bomvrije torenforten zoals de forten Everdingen en Honswijk.
- 3 1867-1870: ontstaan van het Offensief van Naarden en bouw van nieuwe forten rond Utrecht
- 4 1877-1879: modernisering door de ervaringen met de brisantgranaat.
- 5 Twintigste eeuw: plaatsen van betonnen schuilplaatsen en kazematten.

Rats, kuch en bonen Zolang des vijands vuur het toeliet, werd vanuit het achterland vers eten gehaald. Daarna werden de "noodrantsoenen" gebruikt. Voornamelijk gedroogd en ingeblikt voedsel, rats (stampot van een paar dagen oud), bonen en kuch (harde houdbare koek).

HET TOVERWOORD VAN BEIDE WATERLINIES WAS 'INUNDATIE'. DOOR GROTE STUKKEN POLDERLAND ONDER WATER TE ZETTEN, hoopte de Hollander dat de oprukkende vijand vast zou lopen. Plas-dras moest het zijn, ongeveer 45 centimeter diep. Te diep om te betreden, te ondiep om te bevaren en te breed om overheen te schieten. Ook maakte het modderige water hindernissen zoals greppels en sloten onzichtbaar.

De geschiedenis van de waterlinie

1914

Start mobilisatie Eerste Wereldoorlog. In de vier mobilisatiejaren van de Waterlinie is er geen land onder water gezet.

1939

Start mobilisatie Tweede Wereldoorlog. Gedeelten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie werden onder water gezet. Maar de Duitsers vlogen over de Waterlinies heen en bombardeerden de Rotterdamse binnenstad.

1942

Gebruik van de forten door het Duitse leger. Op fort Vuren stond nep afweergeschut om de geallieerden te misleiden.

1945

Inundatie van grote delen van de Waterlinie door het Duitse leger tegen de geallieerde legers uit het Westen. Bewoners van het geïnundeerde gebied vluchtten met roeiboten.

FORTMUSEA

Slot Loevestein ligt in de uiterwaarden van de Maas en de Waal. In dit waterrijke gebied grazen kuddes Konikpaarden en runderen.

Ontmoet de bewoners van toen

HET VERHAAL VAN RIDDERS, GEVANGENEN EN SOLDATEN KOMT TOT LEVEN IN DE GLOEDNIEUWE EXPOSITIE '1001 BOMMEN EN GRANATEN'. INTERACTIEVE PRESENTATIES TONEN DE EXPLOSIEVE GESCHIEDENIS VAN SLOT LOEVESTEIN.

 Slot Loevestein ligt helemaal in het zuiden van de Hollandse Waterlinie. Niet de schoonheid van het gebied, maar de strategische ligging zorgde ervoor dat ridder Dirc Loef van Horne in 1361 juist dáár zijn kasteel liet bouwen. Daar waar Maas en Waal samenkomen en Gelderland, Brabant en Zuid-Holland elkaar raken. Het slot laat drie belangrijke periodes uit zijn geschiedenis van ruim zes eeuwen zien: Loevestein in de middeleeuwen, als staatsgevangenis en als onderdeel van

de Hollandse Waterlinie. De bekendste gevangene was Hugo de Groot. Hij wist in 1621 te ontsnappen in een boekenkist. Natuurlijk is er voor hem veel aandacht in Loevestein.

BLINDE BASTJAAN

Bezoekers kunnen het slot zelf verkennen met een persoonlijke sleutel voorzien van een chip. Hiermee gaat de poort naar het verleden open: je kunt spannende spelletjes spelen en verhalen van de bewoners van vroeger

beleven. Ontmoet Blinde Bastjaan of de Loevesteinse bruid Suzanne van Oostdijk. Kinderen mogen bij de speciale kinderrondleiding zelfs in de kist van Hugo de Groot zitten!

Slot Loevestein is prima te combineren met een bezoek aan het vestingstadje Woudrichem, Fort Vuren of vestingstad Gorinchem. De veerdienst Gorinchem of de Watertaxi vervoert je over het water en ook zijn er volop fiets- en wandelmogelijkheden. «

 www.slotloevestein.nl

Het verleden is nu!

In 2015 opent het gloednieuwe Waterliniemuseum Fort bij Vechten. Op het terrein en in de historische gebouwen beleef je thematische en interactieve experiences. Zo kan je ervaren hoe het is om aanvaller te zijn of verdediger van een fort. Ga met een kabelbaan over de gracht en vaar met een bootje over het water. In het spectaculaire nieuwe museumgebouw komt de centrale expositie met een 50 meter lange, werkende maquette van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Je kunt sluizen bedienen en de maquette onder water zetten.

 www.fortvechten.nl

WORDT VERWACHT

 Alle musea zijn te vinden op www.hollandsewaterlinie.nl/musea.

Op naar een
spannend
avontuur

ONTDEK DE GEHEIMEN VAN PAMPUS

AVONTUUR BEGINT DIT BUITENSEIZOEN BIJ DE PAMPUS XPERIENCE. VAAR MET DE BOOT VANUIT MUIDEN OF AMSTERDAM IJBURG NAAR HET HISTORISCHE FORTEILAND EN STAP IN DE TIJDMACHINE

VOOR PAMPUS LIGGEN

Pampus was ooit een zandbank in het Het IJ. Oost-Indiëvaarders die terug naar Amsterdam koersten, kwamen er bij eb stil te liggen. 'Voor Pampus liggen' vindt hier zijn oorsprong. Forteiland Pampus is gebouwd tussen 1887 en 1895 en is onderdeel van de Stelling van Amsterdam, een verdedigingsgordel rond de hoofdstad. Ook hoort het bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

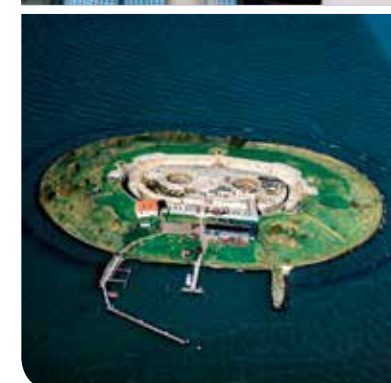
PAMPUS EXPERIENCE

Pampus is werelderfgoed en het officiële bezoekerscentrum van de Stelling van Amsterdam. Een bezoek aan het eiland zal niemand snel vergeten. Dwaal op het forteiland vrij rond of laat je door een gids rondleiden. Herbeleef de geschiedenis met de nieuwste multimediasnufjes en interactieve games. Kinderen gaan op pad met een geheime sleutel.

VEERBOOT

Pampus is vanaf 1 april tot eind oktober toegankelijk voor bezoekers. Vanaf het Muider slot bij Muiden en vanuit de haven van IJburg in Amsterdam varen veerboten naar het eiland. Eten en drinken kan in het Pampus Paviljoen.

www.pampus.nl

IN CIJFERS

37-40-43

De Papsluis bij Nieuwendijk was de meest zuidelijke sluis van de Hollandse Waterlinie. Het was geen sluis voor de scheepvaart, maar diende polderland onder water te zetten. In mei 1940 is de Papsluis opengezet en daarna ook weer in 1945, maar toen door de Duitsers.

32,4

Fort bij Rijnauwen in Bunnik is met 32,4 hectare het grootste fort en tegelijkertijd het duurste fort.

1870

De communicatie tussen de forten was soms gebrekkig. Tot 1870 verliep alle afstemming via koeriers of postduiven. De aanleg van telegraafverbindingen zorgde voor een verbetering.

2x60

In de Nieuwe Hollandse Waterlinie liggen circa 550 groepsschuilplaatsen en kazematten, zestig sluizen, zestig forten en twee kastelen. Met de tankversperingen en houten huizen telt de Waterlinie meer dan duizend bouwwerken.

33.000

De Nieuwe Hollandse Waterlinie kende een permanente bezetting van ongeveer 12.000 man. Tijdens oorlogsdreiging werd de linie op sterkte gebracht tot 33.000 of maximaal 36.000 man. De meesten forten hadden ook een vrouw in dienst - voor de was.

€

Het ontwerp, de aankoop en/of de onteigening van land, de aanleg en het verbeteren van de forten en linie maakten de bouw van de Waterlinie tot het duurste infrastructurele project ooit in Nederland.

0,9

Fort de Gagel in Utrecht is met 0,9 hectare het kleinste fort.

1816

Fort de Bilt in Utrecht, met het bouwjaar 1816, is het oudste fort van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

1881

Fort bij 't Hemeltje in Houten, gebouwd tussen 1877 en 1881, is het jongste fort.

In vredetijd waren de forten niet bemand. De fortwachter met zijn gezin waren de enige aanwezigen.

1940

Ons land is ook verdedigd met ijs. De winter van 1939-1940 was een strenge winter. Het water rond de forten was bevroren. Om te voorkomen dat de Duitsers over het ijs bij het fort konden komen, moesten de soldaten een gat in het ijs maken, een blok eruit halen en dat overeind zetten als extra hindernis.

1

De officier had een eigen wc, de soldaten zaten op een rij in een lokaal met poepkisten.

12

“De historie van deze plek is overal voelbaar”

INITIATIEFNER VAN STICHTING
FORT NIEUWERSLUIJ

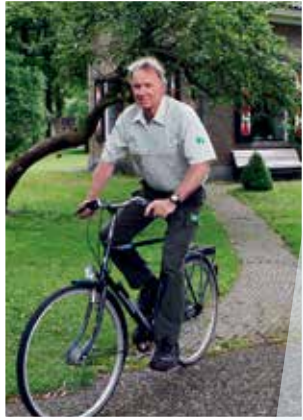
HERALD ROELEVINK

“Ik heb wat met deze plek. Het fort was tot voor kort beperkt toegankelijk en stond grotendeels leeg. Slechts een groepje beeldhouwers had een plekje weten te bemachtigen. Dat was voor mij ook de eerste kennismaking. Toen Natuurmonumenten vorig jaar een commercieel exploitant voor het complex zocht, besloot ik samen met vier dorpsgenoten het avontuur aan te gaan. De historie van deze plek is overal voelbaar: het is onaf, ongepolijst, een beetje rauw. Wij willen het fort nieuw leven inblazen. Een paar ruimtes hebben we opgeknapt en die zetten we in als werkplekken. De volgende stap is het inrichten van een keuken zodat we kookworkshops en een theetuin kunnen aanbieden. Dit najaar gaan we bijvoorbeeld van appels uit lokale boomgaarden zelf cider brouwen. Vorig jaar hebben we alvast kunnen warmdraaien met culturele en culinaire evenementen. Dit jaar bouwen we onze activiteiten verder uit.” www.fortnieuwersluis.nl

MIJN
FORT

TEKST & FOTO: CAROLINE WESTDIJK

13

Boswachter
Andries van
Barneveld van
Staatsbosbeheer.

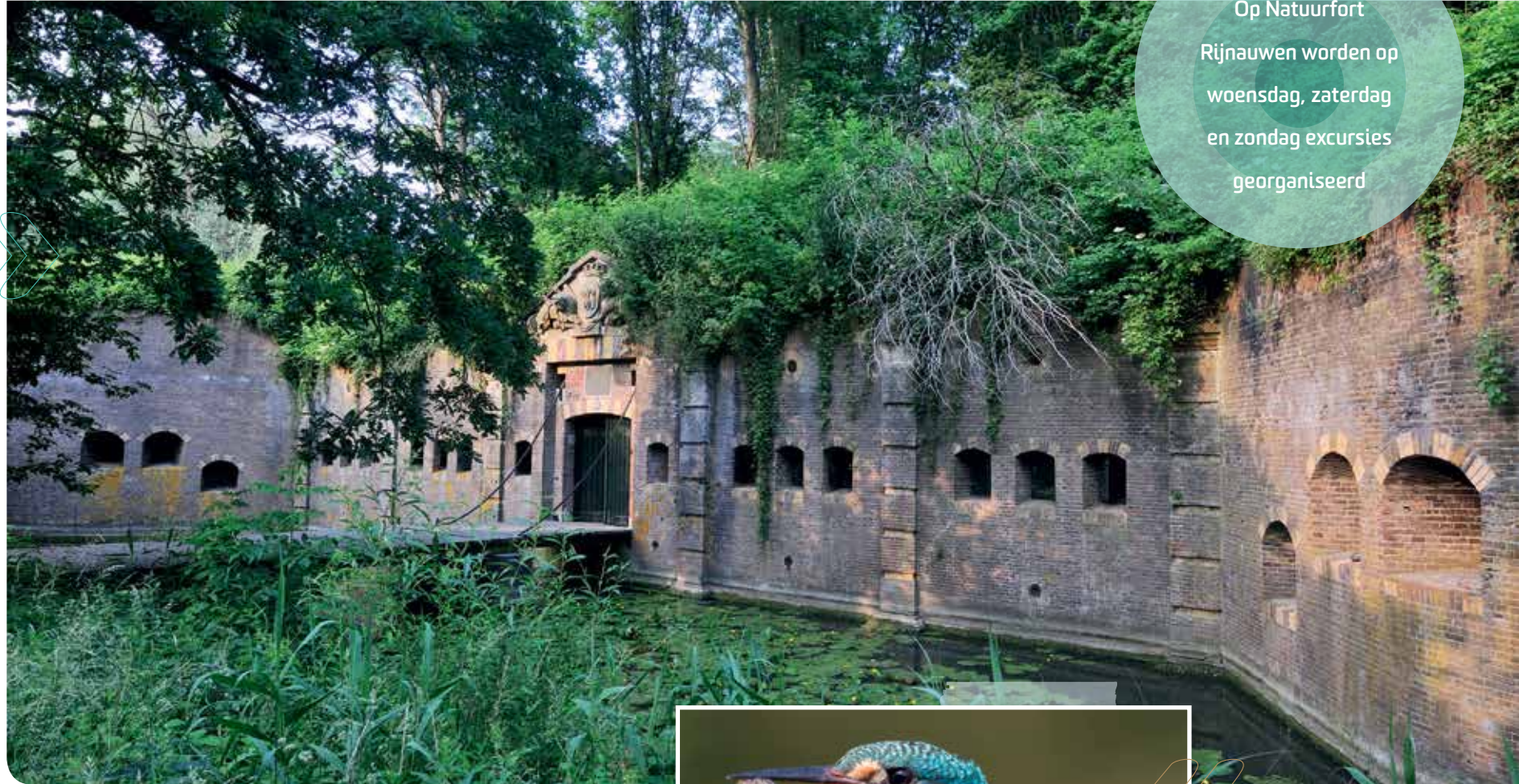
CAMOUFLAGEBEPLANTING

Forten zijn bedekt met een dikke laag zand en aarde. Die hield bommen tegen en zorgde tegelijkertijd voor begroeiing. Vanuit de verte waren forten groene oases in het landschap. Nu de forten verlaten zijn, zoeken beschermde dieren die groene plekken op.

Een paradijs voor dieren en planten

OASE VAN RUST

RIJNAUWEN IS HET GROOTSTE FORT VAN DE NIEUWE HOLLANDSE WATER-LINIE. GA ER MET DE BOSWACHTER OP ZOEK NAAR SPOREN VAN REEËN, VOSSEN EN DASSEN. OF GENIET OP HET PLEIN VAN WILDE ORCHIDEËN.

Op Natuurfort
Rijnauwen worden op
woensdag, zaterdag
en zondag excursies
georganiseerd

VLINDERS Incidenteel ziet de boswachter koninginnenpages op het fort. Echte stamgasten zijn de grote en kleine vos, de citroenvlinder, dagpauwoog en argusvlinder.

Het is alweer even geleden, maar boswachter Andries van Barneveld (63) is nog altijd even enthousiast. “Hier op Fort Rijnauwen zijn in een dassenburcht drie jongen geboren! Dat hier dassen scharrelen is al bijzonder, maar dat ze op deze plek ook jongen groot brengen is uniek.” Binnen, in een tot kantine omgebouwd soldatenverblijf, somt de boswachter van Staatsbosbeheer nog een paar opmerkelijke feiten op. “Op het fort zijn maar liefst 45 broedvogels en 220 soorten planten geteld. De beschermde boommarter is gesignaleerd en op het reduit, een fort binnen het fort, dat als laatste verdedigingsbastion diende, schuilen altijd enkele reeën. Die lopen ’s nachts de brug over, of zwemmen over de slotgracht. In het fort overwinteren honder-

den vleermuizen. In de gracht zwemmen karpers, snoeken en zelfs ringslangen.”

VOSSENKEUTELS

Vandaag zijn op klaarlichte dag weinig dieren te zien. Maar dat ze hier wel degelijk leven, wordt meteen duidelijk tijdens een rondwandeling. Als we het fort beklimmen, ontdekt de boswachter diersporen op de trap. “Kijk”, zegt hij, “vossen- en marterkeutels”. Van Barneveld draait de vossenkeutel om en laat zien wat er op het menu stond. We zien vermalen botjes en tandjes, mogelijk van een knaagdier. Verderop ligt tussen bomvrije munitiedepots en oude manschappenverblijven een vers betreden wildwissel. De boswachter gaat door de knieën en laat de prent (pootafdruk) van een ree zien. “Alle »

IJSVOGEL

Maar liefst twee paar ijsvogels broedden er vorig jaar op Fort Rijnauwen. Na de zachte winter kunnen dat er dit jaar best meer zijn, want deze viseter heeft de afgelopen ijsvrije winter geen honger geleden.

Orchis De rietorchis houdt van vochtige hooilanden en staat graag in de volle zon. Orchideeën bloeien vanaf juni tot vroeg in augustus.

dieren die in het omliggende landschap voorkomen, scharrelen op deze groene postzegel rond”, zegt hij trots. “Terwijl op nog geen kilometer afstand de flats van de Utrechtse Uithof liggen.”

BLOEMENWEIDE

Voor misschien wel de grootste verrassing van ‘Natuurfort Rijnauwen’ moet je dit voorjaar zelf even komen kijken tijdens een van de ‘Bloemrijke avondwandelingen’. Het terreplein, de grote binnenplaats van het fort, verandert van mei tot augustus in een grote bloemenweide, met rietorchis, ratelaar, geelhartje, duizendguldenkruid en margrietten. Die bloemenpracht is volgens de boswachter te danken aan Defensie. “Op een fort vol munitie werd het gras kort gehouden en

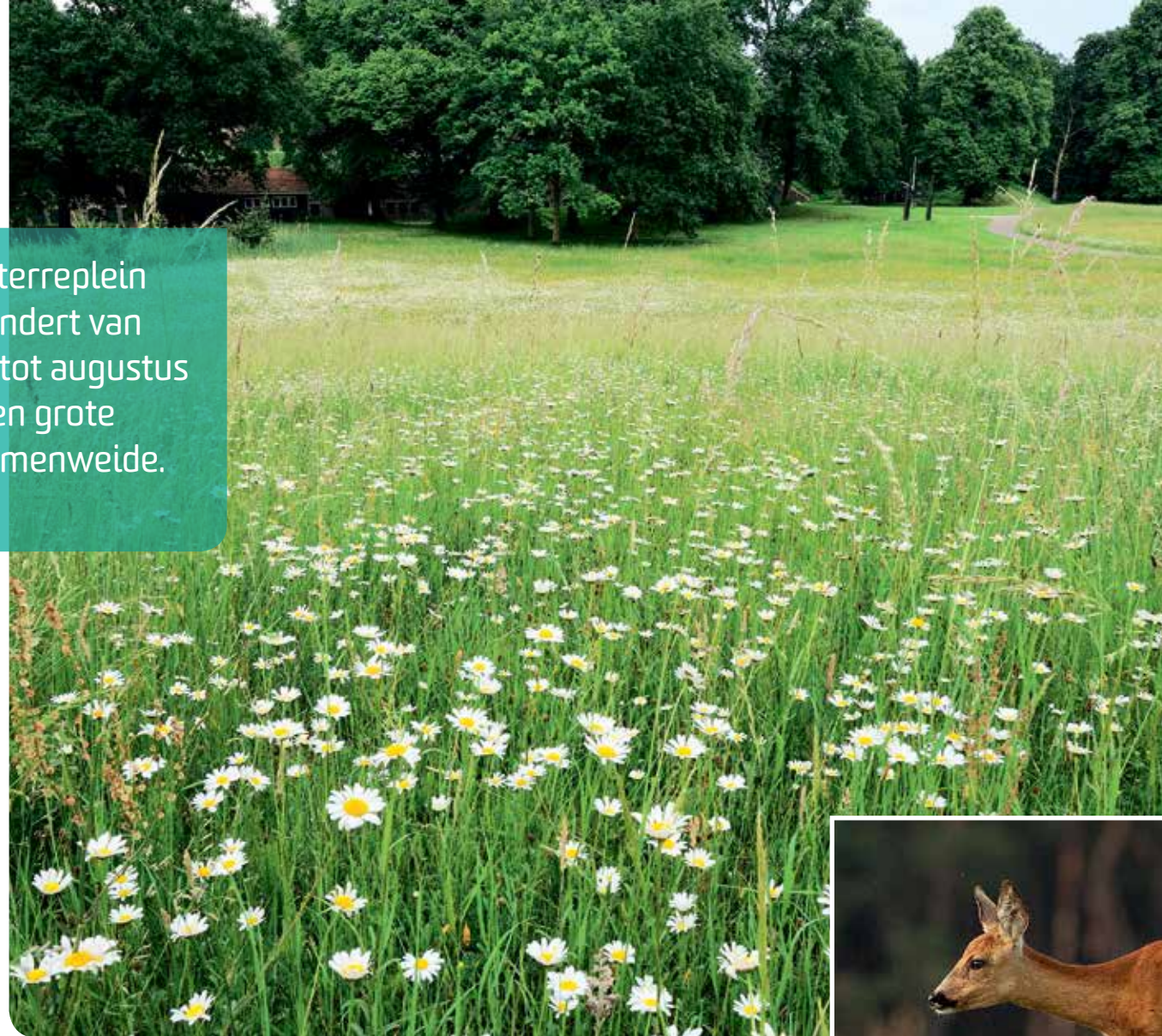
afgevoerd. Omdat droog gras voor brandgevaar zorgt, werd het binnenterrein vroeger vier tot vijf keer per jaar gemaaid. Wij hebben die routine overgenomen. Wie lang genoeg maaisel afvoert, zorgt voor schrale, voedselarme grond waarin de mooiste planten ontkiemen.” Ook vlinders fladderen volop rond boven het botanische hooiland. Er loopt daarom een interessante vlinderroute over het terrein. Incidenteel wordt de koninginnenpage gezien.

BRUTALE HAVIK

Op Fort Rijnauwen is niet alles pais en vree. Het kan er ook bikkelhard aan toe gaan. Boswachter Van Barneveld, die op het fortterrein in een dienstwoning leeft, ondervindt dat jaarlijks. “Ik houd kippen in de tuin. Toen ik vorig jaar zomer buiten een boek las, was ik op vier meter afstand getuige van een gewelddadige overval. Mijn loslopende kippen werden aangevallen door een havik. Die ging er brutaal vandoor met een van mijn beesten. Een kabaal dat dit gaf!” Geweldig vond hij het. “Want zo’n onvervalste wilderniservaring hoort er gewoon bij als je midden in de natuur woont.” «

www.staatsbosbeheer.nl

Het terreplein verandert van mei tot augustus in een grote bloemenweide.

BEWOGEN GESCHIEDENIS

Fort Rijnauwen ligt tegen de Kromme Rijn bij Bunnik en Utrecht. Het is gebouwd in 1868 als verdedigingslinie in een zwakke schakel. Tijdens mobilisaties verbleven er tussen de 600 en 700 manschappen die samen 105 kanonnen bedienden. In de Tweede Wereldoorlog gebruikte de Duitse bezetter het fort als munitiedepot en fusilladeplaats. Honderden verzetsstrijders uit Nederland en België kwamen hier om. In 1984 kwam het fort in beheer bij Staatsbosbeheer.

VLEERMUIS

Vleermuizen overwinteren graag in ruimtes met een constante temperatuur en een hoge luchtvochtigheid. Bunkers en oude forten zorgen met hun dikke muren voor beide voorwaarden. Ze komen binnen door kieren, gaten en schoorstenen. Vanaf april zijn er in het fort vleermuisexcursies. Kinderen gaan aan een touw het donker in. Superspannend!

EXCURSIES VANAF APRIL

Boswachters en vrijwilligers verzorgen rondleidingen. De reguliere rondleidingen zijn op woensdag, zaterdag en zondag. Groepsbezoek vanaf 15 p. op aanvraag. Adres: Vossegatsedijk 5, Bunnik. Parkeren bij Theehuis Rijnauwen. Aanmelden voor excursies: VVV Utrecht, 0900 128 87 32 (€ 1,30 per gesprek). Bekijk het programma op: www.bezoek-utrecht.nl

REE

Reeën zijn vaste bewoners van Fort Rijnauwen. Tijdens de bronsttijd telde de boswachter er ooit 25. “Twee bokken streden om de aanwezige ree-geiten. Reeën komen hier graag. Ze vinden op het fort volop gras, kruiden en eikeltjes. Het reduit is hun rustgebied.”

Vos De vos is een echte jager. Hij eet vogels en kleine zoogdieren en is dol op eieren. Eenden weten dat en broeden daarom op het caponnière, het vestingeiland van Fort Rijnauwen. Onbereikbaar voor de vos omdat hij niet graag zwemt.

34 KM OP DE FIETS

LANGS FORTEN EN VESTINGSTEDEN

Alle fietsroutes zijn te vinden op www.hollandse-waterlinie.nl/fietsen of www.route.nl.

DE FORTENLANDROUTE VERBINDT ZEVEN FORTEN VAN DE NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE EN DE STELLING VAN AMSTERDAM. VIJF VESTINGWERKEN ZIJN TOEGANKELIJK. FORT! PRESENTEERT DE LEUKSTE BEZIENSWAARDIGHEDEN.

Start en eindpunt van deze fietsroute is het gratis parkeerterrein aan de Maxisweg in Muiden.

Muiden

HET MUIDERSLOT

Het Muider slot, gebouwd rond 1280 door graaf Floris V, was tot eind negentiende eeuw onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Om het slot te versterken, is in 1851 een zogeheten sluisbeer gebouwd voor het in- en uitlaten van water. Met dit water kon het omliggende land bij dreiging onder water worden gezet. In het Muider slot kan je terecht voor een kasteelbezoek of een wandeling door historische tuinen. Achter de kantelen van het slot zie je in het IJmeer Forteiland Pampus liggen.

Naarden

VESTINGMUSEUM NAARDEN

Vanuit Muiderberg gaat de fortentlandroute langs het Gooimeer en het Naarderbos richting Naarden, sinds 1300 de oudste stad van het Gooi en een van de best bewaarde vestingsteden van Europa. Wie Naarden voor het eerst bezoekt, ervaart nog altijd de militaire grandeur van wat ooit een onneembaar bolwerk leek. De stervormige waaier van grachten en hoge dikke vestingmuren is vooral vanuit vogelperspectief een fascinerend gezicht. Toch slaagden Franse troepen er in 1672 in Naarden Vesting te veroveren. Op weg naar Amsterdam werden de

Fransen door de Hollandse Waterlinie en het Staatse leger alsnog tegengehouden. In Naarden wisselen chique winkeltjes, grand cafés en luxe en bescheiden restaurants elkaar af. De Grote Kerk is op Goede Vrijdag jaarlijks het decor van de Matthäuspassion van Bach. Het Vestingmuseum vertelt hoe 'onze' soldaten Holland eeuwenlang bewaakten tegen vijandige troepen.

Bussum

HET NAARDERMEER

Via Bussum gaat het naar een ander nationaal 'monument': het Naardermeer, het eerste Nederlandse natuurreservaat. Als schoolmeester Jac P. Thijsse en zijn kameraad Eli Heimans in 1905 geen reddingsactie op touw hadden gezet, was dit prachtige natuurgebied veranderd in een vuilstort voor Amsterdam. Je fiets langs moerasbossen, plassen en weilanden met wilde koeien, zilvereigers en grutto's.

Weesp

FORT UITERMEER

Bij het Vestingstadje Weesp vind je het Fort aan de Ossenmarkt en iets verderop Fort Uitermeer. In 1845 werd in dit fort een bomvrije toren gebouwd, voorzien van een gracht en een ophaalbrug. De bij het fort gelegen uitspanning Uit & Meer is een prima plek voor een tussenstop, met uitzicht op het gerestaureerde torenfortje en de rivier de Vecht. «

www.fortenland.nl

Het Muider slot, was tot eind negentiende eeuw onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

PICKNICKTIPS

Picknicken langs de Fortenlandroute kan bij het Muider slot. Daar heb je uitzicht op het IJmeer. Een koel briesje vanaf het water is prettig op warme dagen. Of maak gebruik van de schaduw in het Naarderbos. Rond het Naardermeer staan op verschillende locaties picknickbankjes. Ook kun je languit uitrusten in een van de bloemrijke weilanden langs de Fortenlandroute.

Fietsen rond het bastion Utrecht

Rondom de stad Utrecht kan je ook kiezen voor de fietsroute Stelling van Utrecht, een bijzondere route langs negen forten van de Hollandse Waterlinie. Nabij Bunnik doe je onder meer Fort Vechten aan. Op de plek van het vroegere Romeinse castellum Fectio opent hier medio 2015 het Nationaal Waterliniemuseum. Ook fiets je tijdens deze route langs het kleinste fort, de Gagel, en het grootste fort van de Waterlinie: Fort Rijnauwen. De route voert ook nog eens door het prachtige dorpje Blauwkapel, een zeer geliefde woonplek en van oorsprong een fort ter verdediging van het spoortraject Utrecht-Amersfoort. www.stellingvanutrecht.nl

Langs de grote rivieren met de Vesting3hoekroute

Naast de Fortenlandroute en de Stelling van Utrecht, biedt de Nieuwe Hollandse Waterlinie ook de zuidelijk gelegen Vesting3hoekroute door het rivierengebied. Je fietst van Werkendam naar Asperen, passeert Gorinchem en komt langs Bed & Breakfast Fort Bakkerskil en Fort Altena. Na een boottochtje over de Waal ligt ook Slot Loevestein binnen handbereik. Op één dag kun je drie provincies bezoeken, 600 jaar geschiedenis beleven en maar liefst drie rivieren bevaren. Voor liefhebbers van natuur en cultuurhistorie. www.vesting3hoek.nl

OEVERLANDROUTE

De Oeverlandroute loopt grotendeels parallel aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De gelijknamige fietsgids bevat uitgebreid kaartmateriaal, overnachtingadressen en informatie over bezienswaardigheden. Plan hiermee je fietsvakantie of een mooie dagtrip. www.nederlandfietsland.nl

RECREATIEKAARTEN STAATSBOSBEHEER

Staatsbosbeheer en Falk maakten voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie een noordelijke en zuidelijke recreatiekaart, die allebei onlangs zijn vernieuwd. Op de kaarten zijn militair-strategische en cultuurhistorische locaties opgenomen zoals forten, groepsschuilplaatsen en inundatiegebieden. www.staatsbosbeheer.nl

Alle fietsroutes zijn te vinden op www.hollandsewaterlinie.nl/fietsen of www.route.nl.

KWARTIERMEESTER VAN FORT ALTENA

RINA NIEUWENHUIZEN

"Yvonne Pit en ik fietsten in 1999 toevallig langs het fort. Het lag verscholen achter bomen en er stond een drie meter hoog defensiehekwerk omheen. Een onneembare vesting. Maar onze nieuwsgierigheid was meteen geprikkeld: 'Wat zouden wij van dit fort kunnen maken?' Inmiddels zijn wij al jaren de kwartiermeesters. Hart en ziel hebben we in het opbouwen van het fort gestoken. Het is keihard werken en waar mogelijk hebben we alles eigenhandig gedaan. Nu is het een heerlijke plek om te kanoën, over de wal te lopen of op het terras van onze brasserie wat te eten of te drinken. In het torenfort is naast een expo over de geschiedenis van het fort, ook een water- en streekproductenwinkel. De groene omgeving kun je makkelijk vanuit hier ontdekken: je fietst zo naar de Biesbosch!" www.fortaltena.nl

"Hart en ziel hebben we in het fort gestoken"

MIJN FORT

TEKST & FOTO: CAROLINE WESTDIJK

FORT RESORT BEEMSTER

Zuidoostbeemster

KLAAR VOOR DE TOEKOMST ONTHAASTEN IN DE BEEEMSTER

WAAR OOIIT SOLDATEN EN GEVANGENEN IN BARRE OMSTANDIGHEDEN
BIVAKKEERDEN, KUN JE NU WELDADIG BADDEREN, ETEN ÉN SLAPEN. IN FORT RESORT
BEEEMSTER TELT SLECHTS ÉÉN DING: ONTSPANNEN.

Buitengewoon
Eris

Het voormalige militaire bouw-
werk Fort aan de Nekkerweg is
sinds de zomer van 2012 een
onthaastplek geworden, met een
wellness, twee restaurants en twaalf
hotelkamers. De locatie is uniek in de
wereld, een prachtige samensmelting
van natuurlijk en cultureel erfgoed.
Want zowel het landschap van de Beem-
ster als het monumentale fort staan op
de Werelderfgoedlijst van de UNESCO.

KIEZELS UIT ITALIË

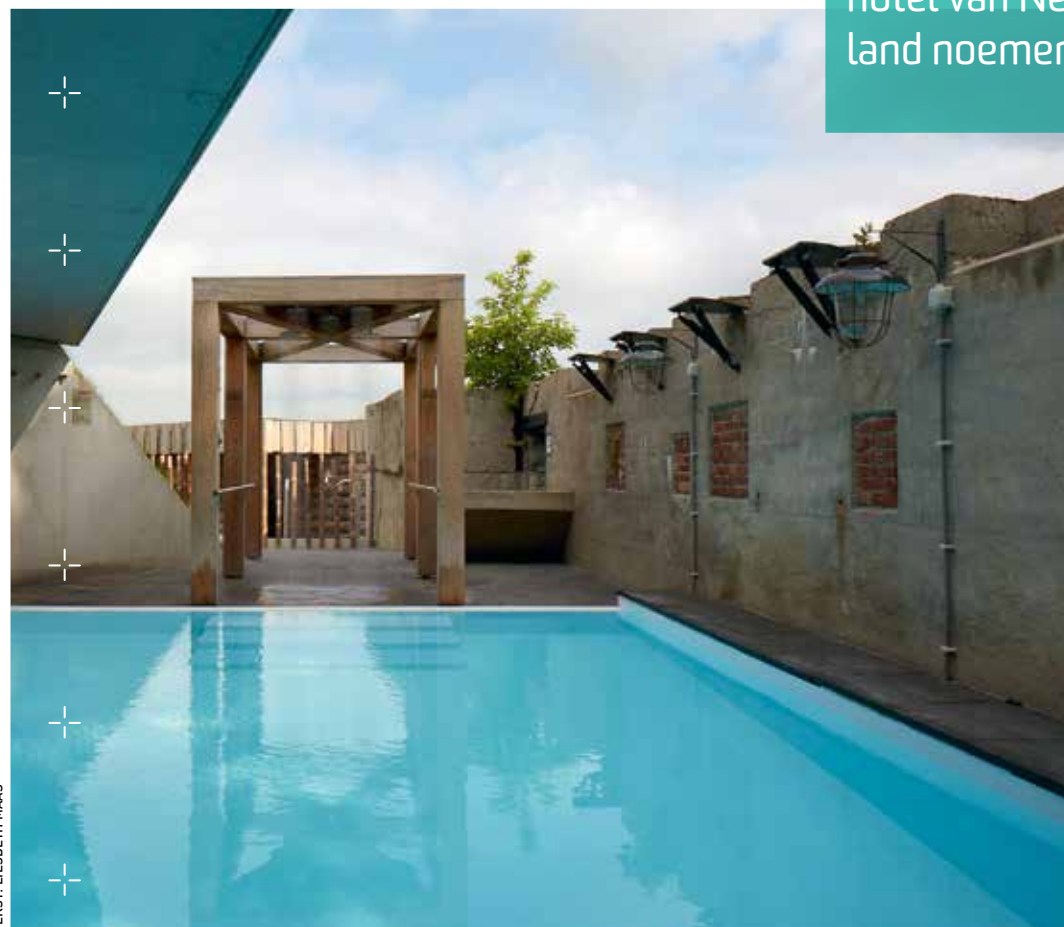
De wellness is in korte tijd een hotspot
geworden. Er zijn maar liefst zeven
sauna's en drie zwembaden, waarvan
het hoog gelegen buitenzwembad een
mooi uitzicht biedt: over een dijkje
kijk je naar de groene landerijen en
grazende koeien. In de voormalige

manschappenkamers staan geen onge-
rieflijke britsen meer maar comfortabele
bedden. Duurzaamheid staat hier hoog
in het vaandel. Met gebruikt water wor-
den bijvoorbeeld de toiletten gespoeld,
en door de twee meter dikke muren
zijn airco's overbodig. Het hotel mag
zich daarom het eerste CO₂-neutrale
hotel van Nederland noemen. Designer
Osiris Hertman drukte zijn stempel op
het interieur. Hij haalde materialen en
producten uit alle hoeken van de wereld:
met de hand getimmerde lampen uit
Indonesië, stoere plantenspotten uit
België en chloor bestendige kiezelstenen
uit Italië. De muur van restaurant
Poterne gaf hij een deken van velours,
als behaaglijke tegenhanger voor het
ruwe fortbeton. «

www.fortresortbeemster.nl

Het hotel mag
zich het eerste
CO₂-neutrale
hotel van Neder-
land noemen

TEKST: LIESBETH MAAS

INTERVIEW

FORTMAN FRANK BART

"Als 6-jarig jongetje speelde
ik in en rond Fort Spijker-
boor, waar mijn vader een
wijnopslag had. Machtig
mooi vond ik dat oude
gebouw. Veel later verhuis-
de de wijnhandel naar Fort
benoorden Purmerend,
dat wij vervolgens met ons
aannemersbedrijf hebben
gerenoveerd. Forten hebben
dus altijd deel uitgemaakt
van mijn leven. Toen Fort aan
de Nekkerweg op mijn pad,
kwam wist ik meteen dat ik
er een resort wilde beginnen.
Voor iedereen, want laag-
drempeligheid was vanaf het
prille begin ons uitgangs-
punt. Bijzonder is dat je in
deze eigentijdse omgeving
toch overal het historische
karakter van het fort: beleeft.

HIER ZIJN ZE DAN: ALLE BIJZONDERE LOCATIES VAN DE FORTEN UIT HET FORT! MAGAZINE. OVERZICHTELIJK OP EEN RIJTJE, MET LOCATIES EN ADRESSEN. EEN FORTENTRIEPE IS NU ZO GEREGLD.

FORTEN VAN DE
STELLING
VAN AMSTERDAM

1. Fort Resort Beemster
Nekkerweg 24
1461 LC Zuidoostbeemster
www.fortresortbeemster.nl

2. Kunstfort Vijfhuizen
Fortwachter 1
2141 EE Vijfhuizen
www.kunstfort.nl

Kunstfort Vijfhuizen

3. Fort Uithoorn
Mijdrechtse Zuwe 31
1427 AV Amstelhoek
www.fortbijuithoorn.nl

4. Fort Diemerdam
Overdiemerweg 37
1111 Diemen
www.paviljoenpuur.nl

5. Forteiland Pampus
Vestingplein 1
1398VE Muiden
www.pampus.nl

Kijk voor meer adressen, forten
en bezienswaardigheden op
www.stellingvanamsterdam.nl.

FORTEN VAN DE
NIEUWE HOLLANDSE
WATERLINIE

12. Fort Rijnauwen
Vossegatsedijk 3
3981 HS Bunnik
www.staatsbosbeheer.nl

13. Waterliniemuseum Fort Vechten
Marsdijk 2
3981 HE Bunnik
www.fortvechten.nl

6. Nederlands Vestingmuseum
Westwalstraat 6
1411 PB Naarden
www.vestingmuseum.nl

7. Fort Werk IV
Dr. A. Kuijperlaan 1a
1402 SB Bussum
www.vernissage.nl

8. Fort Uitermeer
Uitermeer 5
1381 HP Weesp
www.restaurantuitenmeer.nl

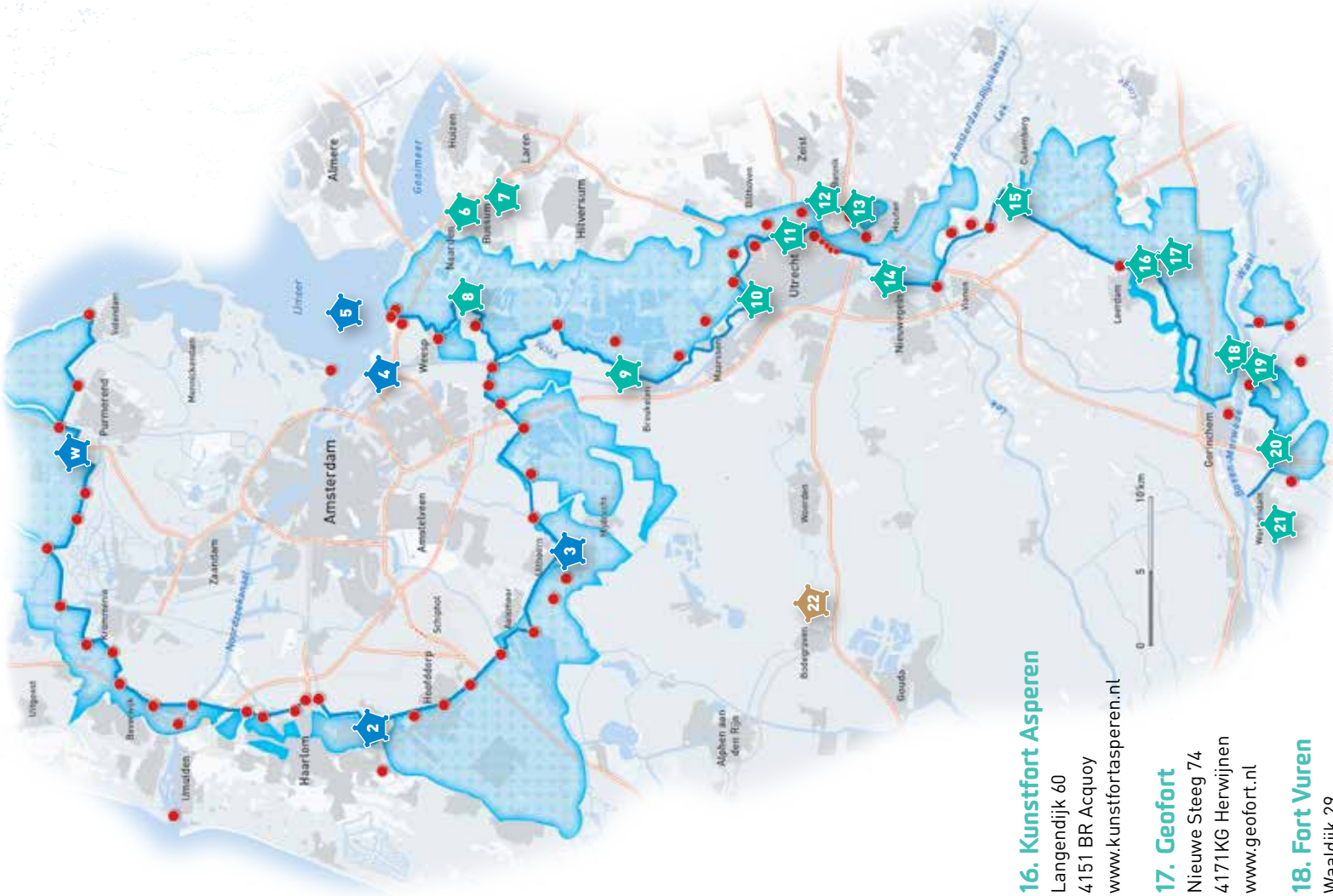
9. Fort Nieuwersluis
Rijksstraatweg 7b
3631 AA Nieuwersluis
www.fortnieuwersluis.nl

10. Fort aan de Klop
1e polderweg 4
3563 MC Utrecht
www.fortaandeklop.com

11. Fort Hoofddijk
Budapestlaan 17
3584 HD Utrecht
www.uu.nl/botanischetuinen/

14. Wijnfort Jutphaas
Fort Jutphaas 3
3439 LX Nieuwegein
www.wijnfortjutphaas.nl

15. Werk aan het Spoel
Goilberdingerdijk 40
4106 LC Culemborg
www.werkaanhetspoel.nl

16. Kunstfort Asperen
Langendijk 60
4151 BR Acqoy
www.kunstfortasperen.nl

17. Geofort
Nieuwe Steeg 74
4171 KG Herwijnen
www.geofort.nl

18. Fort Vuren
Waaldijk 29
4214 LB Vuren
www.fortvuren.nl

19. Slot Loevestein
Loevestein 1
5307 TG Poederroijen
www.slotloevestein.nl

20. Fort Altena
Tol 8
4251 PX Werkendam
www.fortaltena.nl

21. B&B Fort Bakkerskil
Kildijk 143
4255 TH Nieuwendijk
www.fortbakkerskil.nl

Tom Tom-adres:
Plaats Werkendam,
Krouwerskade kruising
Schenkeldijk

Kijk voor meer adressen, forten
en bezienswaardigheden op
www.hollandsewaterlinie.nl.

FORT VAN DE
OUD HOLLANDSE
WATERLINIE

22. Fort Wiericker-schans
Zuidzijde 132
2411 RX Bodegraven
www.fortwierickerschans.nl

Kijk voor meer adressen en
informatie op in www.oud-hollandsewaterlinie.nl.

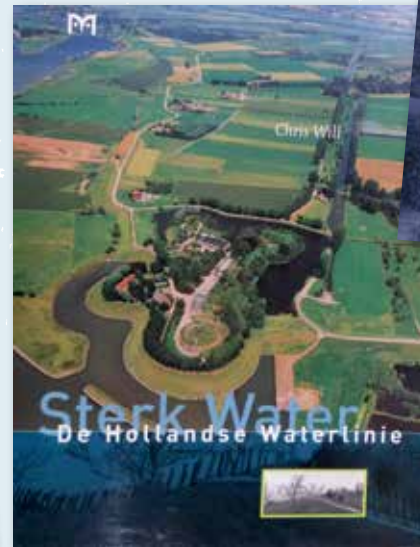

Fort Altena

Lezen over Nederland en het water

Sterk Water, De Hollandse Waterlinie

Lees over de aanleg en ontwikkeling van de Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het boek bevat prachtige foto's en kaarten.
ISBN: 9789053452042, Prijs: € 19,95
www.matrijs.com

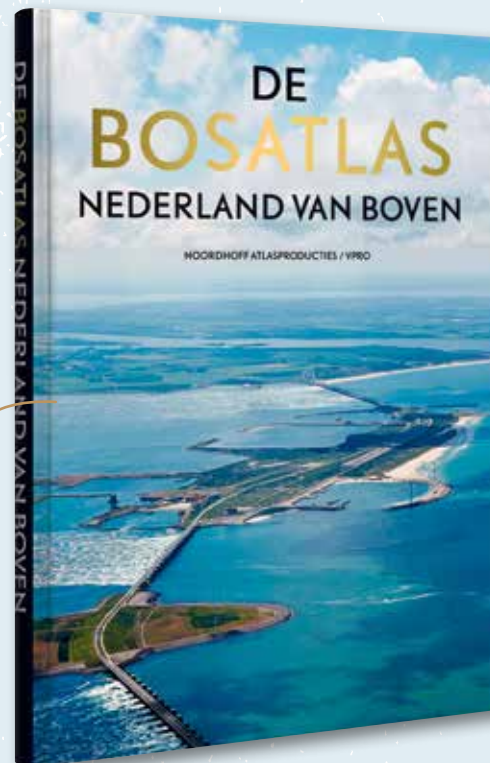
Dora ondersteboven - Een dag uit het leven van een vleermuis

Dit boek neemt je mee op een reis door het leven van een grootoorvleermuis die opgroeit in een fort van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het boek staat vol verbazingwekkende weetjes.
ISBN: 9789050114011, Prijs: €4,95
www.knnvuitgeverij.nl

Nederland in zeven overstromingen

Het boek sluit aan op de gelijknamige documentaireserie uit 2013 en 2014. Niet alleen de Allerheiligenvloed uit 1170 en de Watersnoodramp uit 1953 komen aan bod, maar ook de verdediging van ons land met water.
ISBN: 9789057309533, Prijs: € 29,95
www.walburgpers.nl

De Stelling van Amsterdam

Deze gids geeft een beknopt en verhelderend overzicht van de Stelling en de forten. Met kleurrijke illustraties en QR-codes om de verhalen en activiteiten rondom de Stelling te ontdekken.
ISBN: 9789053454541, Prijs: € 14,95
www.matrijs.com

De Bosatlas Nederland van Boven

Deze atlas hoort bij het populaire televisieprogramma Nederland van Boven. De atlas bevat alles over Nederland: van klimaatverandering tot landschapskunst. Ook de Nieuwe Hollandse Waterlinie is van boven gefotografeerd. Uitgever Noordhoff Uitgevers B.V.
ISBN: 9789001120030, Prijs: € 39,95
www.bosatlas.nl

"Ik viel voor de magie van het fort"

PACHTER VAN FORT BIJ UITHOORN

MIRJAM JANSEN-SCHAAP

"Bij mijn eerste bezoek in 2010 viel ik als een blok voor de magie van deze plek. Ondanks dat het als verdedigingswerk is gebouwd, heeft het geen afwerende uitstraling. De massa van het fort geeft je juist een geborgen gevoel. Rond het terrein zijn met gras begroeide aarden wallen, waardoor de akoestiek er zachter is dan tussen de stenen muren. Een prima plek om even van de zon te genieten. Omstreeks 1918 liepen hier 320 soldaten en een wasvrouw rond. Omdat het fort nog in de oude staat verkeert, voelt het alsof ze maar kort geleden zijn vertrokken. De sfeer is best geheimzinnig. Dankzij de kleine groep betrokken vrijwilligers die het fort onderhouden, ontdekken we steeds meer geheimen van het fort die tot nu toe verborgen gebleven waren achter dichtgemetselde muren. Ik heb grootse plannen met het fort: nieuwe manschapsverblijven waar je kunt overnachten, indien nodig met aanvullende zorg. Ook komt er nog een restaurant en een inundatiespeeltuin."
www.fortbijuthoorn.nl

TEKST & FOTO: CAROLINE WESTDIJK

MIJN FORT

ETEN BIJ WERK AAN HET SPOEL

Honderd procent biologisch

KOK KOEN JACOBS GEEFT AAN HET SOLDATENMENU VAN VÓÓR 1940 EEN NIEUWERWETSE SMAAK.

Koen Jacobs is kok bij De Veldkeuken op het Culemborgse fort Werk aan het Spoel, dat de titel 'Puurste Restaurant van Nederland 2013' mag dragen. "Om bij het fort te komen, fiets ik dwars door de mooie uiterwaarden van de Lek. Onze keuken is honderd procent biologisch, broden en taarten komen uit eigen bakkerij en we werken met streekproducten." Speciaal voor Fort! stelde de chef een gerecht samen, waarvoor hij zich liet inspireren door het dagelijks soldatenmenu van vóór 1940: rats, kuch en bonen. "Een voedzaam eenpansgerecht. Rats, de stamppot, is een verbastering van ratatouille en kuch is commiesbrood. Ik heb een moderne variant gemaakt die heerlijk smaakt op koude dagen. Voor een meer zomerse uitvoering vervang je de worst door een stuk zalm en de bonen door zomerbietjes. Maak de stamppot af met vers citroensap." « www.veldkeuken.nl

INGREDIËNTEN 400 gram kruimige aardappelen • 1 ui • ½ moesappel • 200 gram bruine bonen, geweekt en gekookt • 200 gram wortels • 100 gram spekjes • 1 rookworst • jus

BEREIDING De geschilde aardappels met de in grove stukken gesneden wortel en in ringen gesneden ui aan de kook brengen en daarna op laag vuur laten pruttelen. Ondertussen de spekjes uit-

bakken. Na 25 minuten de helft van de bonen en de in grove stukken geschilde en gesneden appel toevoegen. Laat koken tot alles gaar is en daarna afgieten. Doe een klontje boter in de pan, voeg de

rest van de bonen en de spekjes toe en roer door. Ondertussen de rookworst verwarmen. De Rats nog even goed roeren en serveren met rookworst, jus en eventueel wat zilveruitjes.

STAMPPOT VOOR SOLDATEN

Rats, kuch en bonen

Eten op 'n Fort

FORT ALTENA

In de voormalige kazerne kun je genieten van een kopje koffie, lunch of borrel. Of van de appel-taart die kwartiermaker Annie zelf bakt. Bij mooi weer is het terras open. www.fortaltena.nl

UIT & MEER

Restaurant Uit & Meer heeft een royale veranda pal aan de Vecht met uitzicht op Torenfort Uitermeer. Een heerlijke plek voor lunch, diner of high tea. www.restaurantuitenmeer.nl

FORT WERK IV

In Fort Werk IV is een kazemat ingericht als kookstudio. In deze sfeervolle, gewelfde ruimte vinden culinaire activiteiten plaats, zoals kookworkshops en wijnproeverijen plaats. www.vernissage.nl

PAVILJOEN PUUR

Eigentijds Paviljoen Puur, beschermd door de wallen van Fort Diemerdam. Hier kun je op zondagen goed lunchen en regelmatig genieten van theater en muziek. www.paviljoenpuur.nl

www.hollandsewaterlinie.nl/ etenendrinken

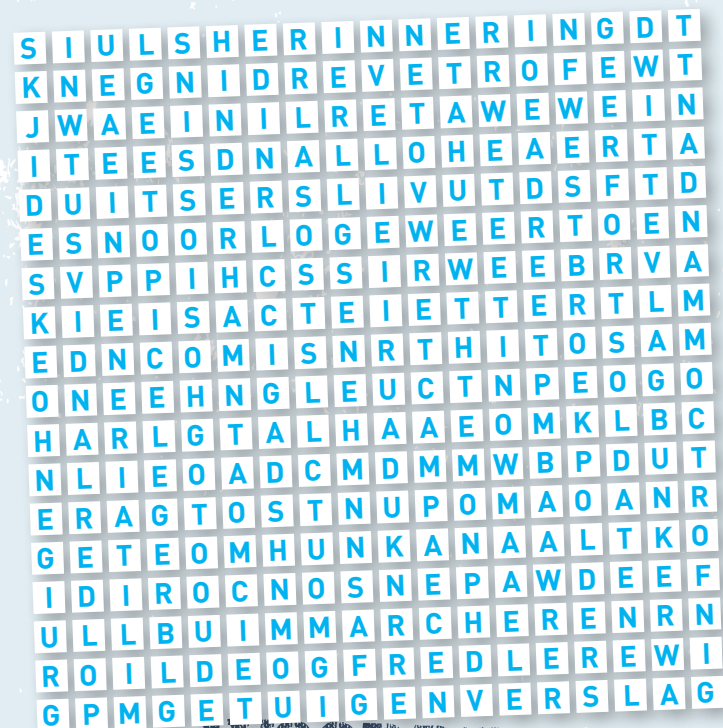
Een boom
verdampt
265 liter water
per dag

Zo'n 90% van
de wereld-
voorraad zoet
water ligt in
Antarctica.

De Nieuwe Hollandse Waterlinie is ook populair bij vleermuizen. Op de website www.hollandsewaterlinie.nl/kids kun je een vleermuisspel spelen en meer te weten komen over hoe vleermuizen in forten leven.

HOWA EN DE VLOGGEVLEERVANGST

WOORDZOEKER

Zoek de woorden op en maak een zin met de letters die overblijven.

BOM
BOTEN
BUNKER
DAM
DUITSERS
EEUW
FORT EVERDINGEN
FORTCOMMANDANT
FORTSOLDATEN
GETUIGENVERSLAG
GEWEER
HERINNERING
HINDERHAM
HOLLANDSE
INUNDATIE
KANAAL
LEGER
LUCHTMACHT
MARCHEREN
MILITAIRES
MONUMENT

NIEUWE WATERLINIE
OORLOG
POLDERLAND
POMP
RUIGENHOEKSEDIJK
SCHIP
SCHOT
SCHUTTERS
SLUIS
SPION
TOEN
TWEDE WERELDOORLOG
VECHT
VESTING
WAL
WAPENS
WATERINLAAT
WERELDERGOED
WESTBROEKPOLDER
WITTE VLAG

Oplossing

WATERMAGIE

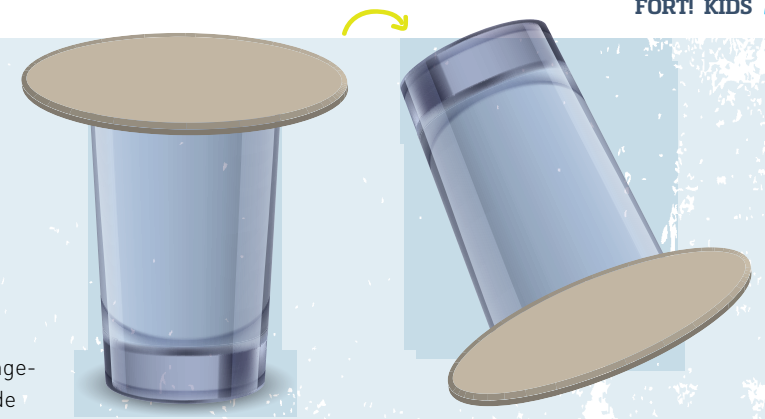
Kun jij een glas water ondersteboven keren zonder een druppel te morsen? Probeer maar!

Hoe doe je het

Vul een glas tot aan de rand met water. Leg vervolgens een bierviltje op het glas en leg je hand stevig bovenop dit bierviltje. Draai nu heel snel het glas om, terwijl je met je hand het bierviltje goed vasthoudt. Haal voorzichtig je hand weg. Het bierviltje zal nu blijven plakken aan het glas en het water loopt er niet uit! Zet nu het glas op een vlakke tafel. Trek voorzichtig het bierviltje onder het glas uit. Het water blijft zitten!

Hoe kan dat

Wanneer je glas is omgedraaid, is de druk op de binnenzijde van het bierviltje (de kant waartegen het water staat) gelijk aan de druk van het water erboven. De druk buiten het glas tegen het viltje is veel groter dan de druk in het glas. Daardoor wordt het bierviltje tegen het glas aangedrukt.

Bevroren water is
9% lichter dan water.
Hierdoor drijft ijs op water.

De totale hoeveelheid water in het
lichaam van een volwassen mens is
gemiddeld 37 liter.

NEAOCBLLSREONO

Ga eens ondersteboven aan een klimrek hangen en probeer een tekening te maken van de wereld op z'n kop.

Het grootste
gedeelte van
het water op
aarde is zoet
of permanent
bevroren.

600 PLANTEN

In 1639 werd in Utrecht voor onderzoek en onderwijs een academische hortus aangelegd met ruim zeshonderd plantensoorten. De huidige hortus is een moderne botanische tuin waar ongeveer 8.500 soorten groeien. Op de remises van het fort (1877) is een unieke rotstuin aangelegd met beekjes en een waterval.

VLINDERS

Zodra voorjaarsbloeiers zoals stinzenplanten en dotterbloemen kleur bekennen, zijn de Botanische Tuinen open voor publiek. Bezoekers mogen vrij rondstruinen in de Tropische kassen, de Thematuin, de Systeemtuin en de Diertjestuin.

TUINWINKEL

In het Entreegebouw van Fort Hoofddijk zijn de Tuinwinkel en het Tuincafé gevestigd. Naast zaden en planten, zijn er bijzondere tuinboeken en cadeauartikelen te koop. Ieder jaar is er voor kinderen een nieuwe, spannende speurtocht beschikbaar, met een rugzakje met extra's.

www.uu.nl/botanischetuinen

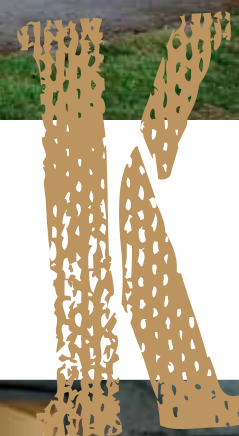

FLOWER POWER OP HET FORT

DE BOTANISCHE TUINEN UTRECHT BESTAAN 375 JAAR. SINDS DE VORIGE EEUW ZIJN DEZE ACADEMISCHE TUINEN GEVESTIGD IN FORT HOOFDDIJK. DAAR TREKKEN DE MOOISTE PLANTEN UIT DE HELE WERELD JAARLIJKS 75.000 BEZOEKERS.

Forten met een grote

VERRASSEND VIJFHUIZEN

 Het enige fort in de Stelling van Amsterdam waar kunst kan worden bewonderd én bedreven is Kunstfort bij Vijfhuizen. Elk jaar zijn er drie spraakmakende exposities. Daarnaast kunnen bezoekers zich laven aan de vaste collectie, waaronder het honderden meters lange pad van oude grafstenen dat beeldend kunstenaar Hans van Houwelingen op de omwalling van het fort aanlegde. Kinderen kunnen zelf als kunstenaar aan de slag of met een iPod een spannende veroveringsgame spelen. Een geliefd fortuitje is de BuitenBios: met elkaar films kijken in de zomerse buitenlucht, helemaal gratis.

De laatste jaren is er meer aandacht voor de ecologische functie van het kunstfort. Op het fortterrein hebben enkele bijenvolken hun thuis gevonden en de militaire boomkwekerij krijgt nieuw leven in geblazen. En uniek is er dat er op het fort zelf bier wordt gebrouwen. Nieuwsgierig? Het zogeheten Fortenbier kun je proeven in Restaurant 't Fort. <<

 www.kunstfort.nl

TEKST: LIESBETH MAAS

EIGENTIJDSE KUNST EN HISTORISCH BESEF GAAN HAND IN HAND BIJ DE TWEE MEEST TOON- AANGEVENDE KUNSTFORTEN VAN ONS LAND: KUNSTFORT BIJ VIJFHUIZEN EN KUNSTFORT ASPEREN.

ASPEREN ANDERS

 Torenfort Asperen is de pionier onder de kunstforten. Al sinds de jaren tachtig worden hier hedendaagse kunsttentoonstellingen geprogrammeerd. Bekende kunsticonen als Rudi Fuchs, Anna Tilroe en Lidewij Edelkoort hebben in het verleden als artistiek leider meegewerkt aan internationale exposities – en dat zegt iets over het niveau. Het fort is de laatste jaren flink gerenoveerd, met de Taveerne als eerste resultaat. Het restaurant ontwikkelde zich meteen tot een populaire pleisterplaats voor wandelaars en fietsers.

Het fort zelf is inmiddels ook weer in topconditie en helemaal klaar voor nieuwe culturele en educatieve projecten. Eigenlijk is één kunstwerk, de kroon op de renovatie, al een bezoek waard: een kleurrijke koepel van glazen leien die de lichtschacht van het fort overkapt. Bijzonder is dat bewoners uit de buurt, vooral kinderen, de leien zelf hebben geblazen. <<

 www.kunstfortasperen.nl

WHAT'S IN A NAME?

Plofsluis

Pannenkoeken Fort Dit is eigenlijk geen fort maar een geschutsofstelling, zonder bouwwerk, bij Naarden. Het is een eilandje met een gracht eromheen. De ronde vorm van het eiland doet denken aan een pannenkoek.

Muizenfort In dit fort, onderdeel van de Vesting Muiden, droegen de ingekwartierde soldaten een muisgrijs uniform.

Fort Pampus Pampus is de naam van de zandbank in het IJ voor Amsterdam. De naam kan afgeleid zijn van de Scandinavische woorden 'pampoois' of 'pampoys', dat 'ondiepte' of 'zandbank' betekent. De zandbank bezorgde zwaarbeladen schepen veel last. Het kwam vaak voor dat schepen voor Pampus lagen, oftewel een tijd moesten wachten voordat het vloed werd en ze verder konden varen. Hier komt de uitdrukking 'voor pampus liggen' vandaan.

Plofsluis De Plofsluis is aangelegd om tijdens oorlogsdreiging snel het Amsterdam-Rijnkanaal te kunnen afdammen. Zodat, in het geval van inundatie, het water uit de omliggende gebieden niet via het kanaal zou wegstromen. Een explosie van 40.000 ton zand en stenen, opgeslagen in de bodem, zou resulteren in een stevige dam. De sluisfunctie kon geactiveerd worden door de Plofsluis op te blazen. Het is er nooit van gekomen.

Pannenkoekenfort

De vier Lunetten

Fort Blauwkapel Blauwkapel is een dorpje vlakbij Utrecht dat zijn naam dankt aan het kapelletje dat hier in 1451 werd neergezet. De wanden en het plafond kregen de kleur blauw. Het fort is als het ware om het dorpje Blauwkapel heen gebouwd.

De vier Lunetten De vier forten op de Houtense Vlakte zijn gelijkvormig gebouwd, als halve manen. De naam is afkomstig van lune, het Franse woord voor maan.

Fort Rijnauwen Fort Rijnauwen is vernoemd naar de Ridderhofstad Rhijnauwen, aan de Kromme Rijn vlakbij Bunnik. In deze omgeving werd in de middeleeuwen Diets gesproken, een mengeling van Nederlands en Duits. 'Laaggelegen natte landen' betekent 'auwen' in het Diets. Een vrije vertaling van Fort Rijnauwen is: fort op de uiterwaarden van de Rijn.

Fort bij Vechten Fort bij Vechten is vernoemd naar het gelijknamige buurtschap vlak bij het fort. Op deze plek stond vroeger een Romeins fort met de naam Fectio. Dit castellum maakte onderdeel uit van een gordel van legerkampen en verdedigingstorens aan de noordgrens, de Limes, van het Romeinse Rijk. Onder Fort bij Vechten zijn resten gevonden van het kampdorp dat bij het castellum hoorde. «

“Een lommerrijk eiland midden in de stad”

UITBATER VAN FORT AAN DE KLOP

ANTON VAN DER SCHOT

“Ik was kroegbaas in Utrecht toen ik het aanbod kreeg om samen met drie anderen Fort aan de Klop te transformeren in een gastvrije plek. Een kans die ik met beide handen aangreep. Het fort ligt op een lommerrijk eiland midden in de Utrechtse wijk Overvecht. Als je de brug overloopt, kom je in een andere wereld terecht. Het is er groen en rustig, in de fortgracht zwemmen schildpadden en met een beetje mazzel zie je een ijsvogel of bosuil. Het fort is geschikt voor feesten, maar je kunt er ook vergaderen, overnachten of gewoon wat drinken terwijl de kinderen op het fortterrein ravotten. Ooit voelden soldaten zich hier veilig, nu is het een veilige haven voor iedereen die hier neerstrijkt.” www.fortaandeklop.com

MIJN FORT

GEOFORT

Herwijnen

Speuren en
spelen in het hart
van de Betuwe

KLAAR VOOR DE TOEKOMST GEK VAN GEO

FORT BIJ DE NIEUWE STEEG HEET TEGENWOORDIG
GEOFORT EN IS DE IDEALE PLEK VOOR EEN DAG VOL
GEOGRAFISCHE PRET.

Wat zullen we eerst doen? Een geurspoor volgen in het doolhof, of proberen op koers te blijven in de ondergrondse desoriëntatietunnel? Als spion op zoek gaan naar illegale hennep, of een workshop Minecraft volgen? Bij binnenkomst wordt onmiddellijk duidelijk dat op dit forteiland veel te ontdekken en te beleven valt. Een plattegrond leidt je langs alle activiteiten die zowel binnen als buiten plaatsvinden en die allemaal op de één of andere manier te maken hebben met cartografie en navigatie.

Sinds 2012 is de educatieve attractie geopend, uit een behoefte om jongens en meisjes, en eigenlijk ook vaders en moeders, op een speelse manier kennis te laten maken met geografische technieken die zo in ons leven zijn verankerd. Bijna niemand rijdt immers nog de deur uit zonder TomTom.

HELE DAG PLEZIER

GeoFort is midden in de Betuwe gelegen, in een landschap van weilanden en fruitbomen, langs de rivier de Linge. Het militaire monument werd tussen 1876 en 1880 gebouwd en had als doel een stuk land te beschermen dat niet onder water kon worden gezet. Ook moest het fort het nabij gelegen Fort Asperen ondersteunen. Dankzij initiatiefnemers en levenspartners Bart Bennis en Willemijn Simon van Leeuwen – beiden van huis uit cartograaf – kunnen kinderen vanaf vier jaar oud er nu de hele dag plezier maken. Aan het bedrijfsleven hebben zij ook gedacht. Voor heidesessies of workshops staan zalen beschikbaar en zijn er inspirerende geo-activiteiten ontwikkeld.

VERS LINGEBROOD

Vergeet ook vooral het 3D Café niet, met sap van de appel- en perenbomen van de buurman en vers Lingebrood van de bakker uit het dorp. Terwijl jij daar even uitrust kun je kijken hoe je kinderen buiten met bamboestokken een solide bouwwerk maken, of boven een kampvuur hun marshmallows (te veel) laten smelten. «

Met een gps
op stap, dat
is pas cool!

INTERVIEW

FORTVROUW WILLEMIJN SIMON VAN LEEUVEN

“Een vriendin tipte me: het fort in Herwijnen komt vrij. Is het niks voor jullie? Toen Bart en ik snel daarna het fort bezochten, was het liefde op het eerste gezicht. We wisten meteen dat we hier onze droom konden verwezenlijken. Zeven jaar zijn we bezig geweest om GeoFort van de grond te krijgen, van het afronden van het businessplan tot het binnenhalen van alle 34 vergunningen. We zagen het als een game, waarin je levels moet behalen en tegenslagen moet overwinnen. Het is gelukt. En als we hier jong en oud met blijde gezichten zien rondlopen, dan zijn we supertrots dat het resultaat nog mooier is dan we ooit durfden te dromen.”

Slapen in Fort Bakkerskil

WAAR VROEGER EXPLOSIEVEN LAGEN OPGESLAGEN, KUN JE NU ZONDER GEVAAR OVERNACHTEN. BED & BREAKFAST FORT BAKKERSKIL OPENDE IN APRIL 2012 ZIJN DEUREN.

 Een smal dijkweggetje voert dwars door de weilanden naar Fort Bakkerskil in Nieuwendijk. Vanuit de verte zie je het al liggen: een robuust gebouw met luiken, omgeven door een fortgracht en hoge bomen. Zodra je over de ophaalbrug loopt, daalt de aangename rust van deze historische plek over je neer. De met gras begroeide walstructuur van het fort is recentelijk hersteld. Gastheer Koos Lucas: “Ooit was deze nodig om het fort te camoufleren, maar nu grazen onze Ouessant-schapen er. Ze staan erom bekend dat ze goed kunnen klimmen. Als je goed kijkt, zie je ze zelfs op het dak van het fort lopen!” Alle kamers zijn gevestigd in het gerestaureerde hoofdgebouw

en komen uit op het grote terras, waar je in een schommel- of ligstoel van de zon kunt genieten. “Elke ochtend staat er in de ontbijtzaal een uitgebreid buffet klaar, bereid met verse ingrediënten. Bij mooi weer ontbijten veel van onze gasten buiten voor hun kamer.”

UITZICHT OVER DE WEILANDEN

Naast twee slaapzalen in de voormalige kruutkamer en explosievenopslag, zijn er drie twee- en vierpersoonskamers met een eigen badkamer. De twee oude remises zijn omgebouwd tot ruime appartementen. Op de begane grond is een grote slaapkamer en op de verdieping erboven een eet- en woongedeelte met een mooi

uitzicht over de weilanden. Hier kunnen tot wel zes mensen overnachten: ideaal voor het hele gezin! Fort Bakkerskil vormt bovendien een perfecte uitvalsbasis om de landelijke omgeving te ontdekken. “Er zijn veel wandelpaden en wij verhuren fietsen”, vertelt Lucas. “Er is veel moois te zien: van Nationaal Park de Biesbosch waar je met een fluisterboot bevers kunt spotten tot een bezoekje aan Slot Loevestein en de historische vestingsteden Woudrichem en Gorinchem.” Wie van rust, natuur en cultuur houdt, zal zeker de gemoedelijke sfeer van deze unieke B&B van Erfgoed Logies waarderen. «

 www.fortbakkerskil.nl

TEKST & FOTO: CAROLINE WESTDIJK

Met een terras achter je eigen keerwal (

Een nachtje in een aarden wal

OP STEENWORP AFSTAND VAN DE GREBBELINIE, WAAR TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG NOG HARD IS GEVOCHTEN, LIGT DE BOERENSTEE. SLAPEN IN EEN LINIEHUT IS HIER HEEL GEWOON.

 Op het melkveebedrijf van Kees en Clara van Ravenhorst in Woudenberg, kun je op verschillende manieren overnachten. De boerderij ligt vlak naast de Grebbelinie, een verdedigingslinie uit de achttiende eeuw, waar nog bunkers te vinden zijn. Deze stonden model voor de nieuwe liniehutten die in een aarden wal zijn gebouwd. In tegenstelling tot de kale bunkers zijn de hutten comfortabel en sfeervol ingericht. Een keukentje, toilet en douche ontbreken niet en een hout-

kachel zorgt voor warmte. In de zomer krijg je bij de hutten een echt buitengevoel: je leest rustig een boek op het terras achter je eigen keerwal en kinderen spelen op het binnenterrein. De Boerenstee ligt midden in de Gelderse Vallei, waar je kunt wandelen, fietsen en kanoën. Breng vooral ook een bezoek aan ‘De Grebbelinie in het vizier’, een tentoonstelling met een nagebouwde loopgraaf in Hoeve De Beek. Overnacht je in een liniehut? Dan liggen de entreekaartjes voor je klaar. «

 www.boerenstee.nl

Van basic tot super-de-luxe...

Stadse rust

Een oase van rust midden in de stad, dat is **Fort aan de Klop** in Utrecht. Het fort is een perfecte locatie voor een vakantie met de hele familie, een familiereünie of vriendenweekend. Verspreid over drie oude loodsen zijn er slaapplaatsen voor gezelschappen van tien tot vijftig personen. De loodsen zijn voorzien van een volledig uitgeruste keuken en sfeervolle verblijfsruimte. Ook zijn er comfortabele

bedden en sanitaire voorzieningen. Wie liever kampeert, kan een tentje op de aarden wallen van het fort opzetten. Een ideale plek voor rustzoekers die Utrecht en omgeving willen verkennen. Maak je overnachting compleet met een barbecue tijdens de Zomeravond Barbecues van 19 juli tot en met 30 augustus « www.fortaandeklop.nl

Kamperen aan een meertje

In de buurt van een paar mooie forten van de Hollandse Waterlinie en het plaatsje Vuren ligt het Lingebos. Aan een meertje met zwemwater kun je vakantie vieren op **Camping Lieveinge**. In het restaurant wordt zoveel mogelijk met biologische producten uit de streek gewerkt. Er is een vuurplaats en in het hoogseizoen een cocktailbarretje. Wie zin heeft in avontuur huurt een volledig ingerichte tipi, safaritent, yurt, pipowagen met legertent of oude Amerikaanse schoolbus. Op loopafstand ligt Speelbos De Kleine Waterlinie van Staatsbosbeheer. Hier kunnen kinderen lekker met water kluderen, in bomen klauteren en verstoppertje spelen. « www.lieveinge.nl

Pleisterplaats met smaak

Fort Vuren is recht tegenover Slot Loevestein gebouwd. Op deze pleisterplaats aan de Waal zijn er slaapmogelijkheden in diverse prijsklassen. Van een simpele kamer waar vermoeide wandelaars of fietsers hun slaapzak kunnen uitrollen, tot mooie B&B-kamers voorzien van eigen sanitair. Ook is er een logement met meerdere kamers en een houtkachel. Alle ruimtes zijn sober maar met smaak ingericht. Het ontbijt met onder meer verse jus en donkerbruin fortbrood wordt geserveerd in de fortwachterij. Daar is ook een rustig terras. Het fort is omgeven door allerlei fiets- en wandelroutes en je kunt een bezoekje brengen aan andere forten in de buurt, zoals GeoFort en Kunstfort Asperen. « www.fortvuren.nl

Eten en drinken uit de buurt

Fortenbier

Fortenbier is een op ambachtelijke wijze gebrouwen speciaalbier door Cornelis Stoker. Te koop bij Bierbrouwerij Vijfhuizen op Fort Vijfhuizen en te bestellen in Restaurant 't Fort. € 3,75 www.fortenbier.blogspot.nl

Appelsap

Een lekkere ambachtelijke appelsap speciaal gemaakt voor Fort Vechten, door de burens. € 2,25 www.fortvechten.nl

Brabants genot

Brabants genot: drank met eieren en alcohol, ambachtelijk bereid uit zuivere natuurproducten zonder geur, kleur en smaakstoffen. € 4,- www.fortaltena.nl

Jam

De biologische jam van De Veldkeuken wordt gemaakt van vruchten die zowel uit de Betuwe als Zeeland komen. € 3,95 www.veldkeuken.nl

LingeWit Johanniter

Een droge, volle wijn met de exotische geur en smaak van rijp wit fruit. Deze zachte, lichtkruidige wijn heeft op de Nederlandse Wijnkeuring 2011 terecht een zilveren medaille gewonnen! € 13,95 www.wijnfortjutphaas.nl

Blokhovense Linieworst

Ouderwets lekkere gekookte metworst. Gemaakt met vlees van het Blokhovens Linievarken van de gebroeders Uijttewaall uit Schalkwijk. €4,- www.facebook.com/BlokhovensLinievarken

Houthakker Brood

De Veldkeuken gebruikt biologisch meel, gemalen tussen stenen van een watermolen. Mals brood met een fijne, zachte kruim en de heerlijke smaak van rogge. € 7,40 voor 1500 gram. www.veldkeuken.nl

Download deze en
meer vaarroutes op
[www.hollandse-
waterlinie.nl/varen](http://www.hollandse-waterlinie.nl/varen).

10 KM KANOTOCHT KROMME RIJN PEDDELEN LANGS DE WATERLINIE

WAT IS AVONTUURLIJKER DAN EEN DAG KANOËN MET DE KINDEREN? DE KROMME RIJN-ROUTE VAN BUNNIK NAAR UTRECHT VOERT JE LANGS RIVIEREILANDEN, EEN WATERLINIEFORT, BOSSEN EN MONUMENTALE LANDGOEDEREN.

Hooit was de Kromme Rijn onderdeel van de Romeinse Limes, de noordgrens van het Romeinse Rijk. Bij Fort Vechten, in Bunnik, lag 2.000 jaar geleden de haven van Fectio, oftewel Vechten, een belangrijke Romeinse basis. De Kromme Rijn heeft zijn strategische positie lang behouden. Stille getuigen zijn de negentiende eeuwse Waterlinieforten.

ROND RIVIEREILANDEN

Als de kano bij de opstapplaats in Bunnik te water gaat, is er de eerste kilometers nog geen fort te zien. De natuur heeft het hier voor het zeggen. We passeren ruige, langgerekte riviereilanden, ingeklemd tussen twee zijarmen van de Kromme Rijn. Op aangeven van de kaart volg ik de rechter loop en minder vaart. Langs de oever zwemmen watervogels. Waar riet groeit, zijn nesten van futen en meerkooten te zien. “Kijk pap”, roept mijn dochter die voorin zit, “futenjongen! Ze liften mee op de rug van hun moeder.”

LANGS FORT RIJNAUWEN

We peddelen langs eilanden tot aan een mooie bocht in de rivier. Op weilanden links en rechts buitelen kieviten over elkaar heen. Een prachtig gezicht. Iets voorbij de kromming staat een picknicktafel. We trekken de kano op de kant om de benen te strekken, maar mijn dochter protesteert. “Pap, we kunnen toch ook doorvaren? Ik heb trek in een pannenkoek.” Verderop wacht inderdaad het monumentale Theehuis Rhijnauwen. Bij nader inzien een geschiktere lunchplek. Als je zo voorzichtig in de kano gaat staan, zie je het grootste fort van de Waterlinie liggen: Rhijnauwen. Dochterlief ziet vooral bomen op groene heuvels. “Verdedigings-

wallen”, zeg ik. “Die maakten een vesting onzichtbaar voor vijanden.”

IN LANDGOED AMELISWEERD

We meren de kano aan bij de steiger van het theehuis op landgoed Amelisweerd. Na de lunch wandelen we over de Rijnauwenselaan naar het fort voor een rondje over de buitenste verdedigingsring. De loopgraven en bunkers die hier rond de Eerste Wereldoorlog zijn aangebracht, zijn weer zichtbaar gemaakt. We beelden ons in hoe honderden soldaten hier Holland verdedigden tegen een vijand die nooit kwam.

OVER UTRECHTSE GRACHTEN

De laatste etappe gaat langs de A27. Als we de snelweg onderdoor varen, zijn we bijna in de stad. Het einde van de tocht is in zicht. We kunnen nu al de kano inleveren bij Botenverhuur De Rijnstroom (aan de Weg bij Rhijnauwen 2), maar besluiten Utrecht in te peddelen. Het kanoverhuurbedrijf is ’s zomers tot tien uur ’s avonds geopend. Er is dus nog volop tijd voor een tochtje over de grachten. «

Theehuis
Rhijnauwen

KANOTIPS

Voor het eerst op pad in een Canadese kano? Leg voor je instapt de peddels binnen handbereik. Stap één voor één in. Verdeel je gewicht bij het instappen. Houd de kano in evenwicht met beide handen aan beide boorden. De zwaarste passagier, tevens stuurman, zit achterin. Vraag het verhuurbedrijf om een waterdichte ton voor telefoon en portemonnee. Oefen enkele minuten met sturen. Veel plezier!

Op weilanden
links en rechts
buitelen kieviten
over elkaar heen.

Varen langs de linie

HET WATERLINIELANDSCHAP VANAF HET WATER ONTDEKKEN KAN VAN MUIDEN TOT DE BIESBOSCH. GENIET VAN EEN TOCHT MET JE EIGEN BOOT OF HUUR EEN KANO, ROEIBOOT OF SLOEP.

ZEIL EEN RONDJE OM FORTEILAND PAMPUS OF MAAK DE OVERSTEEK NAAR SLOT LOEVESTEIN.

VECHTPARELS

Tussen Vreeland en Maarssen vind je prachtige buitenplaatsen langs de rivier de Vecht. Vanaf het water lijkt het of de tijd heeft stil gestaan. Want nog maar een paar eeuwen geleden verplaatsten rijke kooplieden en hun familie zich per boot van de stad naar hun feeëriekke buitenverblijven. Onderweg werd er aangemeerd voor een picknick in het gras of voor een versnapering bij een uitspanning. Het pand op de vechtbrug in Nieuwersluis herbergt al drie eeuwen lang cafés en hotels. De jongste in de reeks is 'Ome Cees aan de Vecht'.

🌐 Kijk op www.rondvaartenvecht.nl of www.omecees.nl

Varen langs Forten

FLUISTERZACHT

Genieten van de prachtige omgeving van de Linge. Ontspannen varen in een fluisterboot of rondvaartboot langs de nostalgische oevers van deze mooie rivier. Vaar langs pittoreske Betuwse dorpen en geniet van fruitbomen en lentebloesem. Het Lingegebied kent een diversiteit aan vogels en in deze boten kan je ze daadwerkelijk horen. De fluisterzacht varende elektrische sloepen zijn eenvoudig te besturen en een vaarbewijs is niet nodig. 🌐 www.ecorecreatie.com en www.rederijleerdam.nl.

Info

KANO HUREN IN BUNNIK OF WIJK BIJ DUURSTEDEN

Voor een Waterlinie-kanotocht van Bunnik naar Utrecht (7 km) kan je opstappen bij de kano-steiger aan het Jaagpad bij de Dorpsstraat in Bunnik. Voor gevorderde kanoërs is de dagtrip Wijk bij Duurstede-Utrecht aan te raden (25 km). www.rijnstroom.nl 030 2521311.

EN VERDER:

Brengt het voetveer van de Liniepont, www.liniepont.nl, je naar Werk aan de Groeneweg, Fort Everdingen en Werk aan het Spoel, vaart veerdienst Gorinchem je van Gorcum aan de Waal naar Slot Loevestein, www.veerdienst-gorinchem.nl.

🌐 Meer vaartips op www.hollandsewaterlinie.nl/varen.

6 kortingsbonnen

15% korting

BELEEF DE GEOEXPERIENCE

In de GeoExperience op het Geofort kom je alles te weten over geo, waarbij speuren en ontdekken centraal staan. Stap in een vliegtuig met spionagecomputers of maak je eigen kompas. Ontvang nu 15% korting op uw toegangskaarten.

€ 18 korting

FORT RESORT DE BEEMSTER

Speciaal arrangement voor alle Fort!-lezers: hele dag in de sauna voor slechts € 39,50. Ontvang een Fort!-welkomstdrankje en maak onbeperkt gebruik van scrubzout, showergel en shampoo. Geniet van de zonnebank (12 min.) en een oosterse rasul-behandeling (25 min.).

€ 5 korting

VEERDIENST GORINCHEM

Bezoek de Vesting3hoek met veerdienst Gorinchem; een bijzonder uitje in het rivierenlandschap. Beleef 650 jaar geschiedenis op bijzondere plekken: de vestingsteden Gorinchem en Woudrichem, Slot Loevestein en Fort Vuren. Ontvang nu de tweede dagkaart gratis.

Kind gratis

NEDERLANDS VESTINGMUSEUM

Het Vestingmuseum in Naarden is het museum waar je ondergronds gaat met spannende kazematten en verhalen. Durven de kinderen in de luistergangen? Hoe hard zal de knal van het kanon zijn? Voor Fort!-lezers krijgt een kind gratis entree bij een betalende volwassene.

10% korting

STAYOKAY BUNNIK

Combineer 2 nachten bij Stayokay hostel Utrecht-Bunnik met een prachtige fietstocht langs de Hollandse Waterlinie! Tijdens dit verzorgde 3-daagse arrangement geniet je van de omgeving Amelisweerd en kan je bij de forten Rijnauwen en Vechten bezoeken.

Gratis blacklight-speurtocht

FORTEILAND PAMPUS

Ervaar het robuuste forteiland, geniet van een boottocht en ontspan op het terras met uitzicht op het IJsselmeer. In oktober 2014 mogen kinderen een gratis blacklight-speurtocht doen. Dwaal met een routekaart door de en ontdek de geheimen van het fort.

€18 korting

WELNESS ARRANGEMENT VOOR FORT!-LEZERS

Het speciale arrangement voor Fort!-lezers levert 18 euro korting op. Je betaalt slechts € 39,50 i.p.v. € 57,50 p.p. voor een hele dag genieten. De saunafaciliteiten zijn geopend van 11.00 tot 23.00 uur. Naast de zonnebank en rasul-behandeling kan je deelnemen aan diverse löyly-rituelen (o.b.v. beschikbaarheid). Dit Fort!-arrangement is geldig van 1 april 2014 t/m 1 april 2015. Meer informatie op www.fortresortbeemster.nl.

15% korting

GEOEXPERIENCE VOOR KIDS

Beleef de GeoExperience met 15% korting! Geofort is ieder weekend geopend van 12.00 tot 17.00 uur. Deze actie geldt t/m 31 december 2014 op het normale tarief van € 8,50 voor maximaal 4 personen. Kinderen t/m 3 jaar gratis. Korting op vertoon van deze bon, en geldt niet i.c.m. andere acties. Bij het Geofort kan je gratis parkeren. Er is het 3D Café voor een hapje en een drankje. www.geofort.nl.

Kind gratis

BELEEF HET NEDERLANDS VESTINGMUSEUM

Het Vestingmuseum is interactief, leuk en spannend. Bovendien is dit museum in Naarden het hele jaar geopend van dinsdag t/m zondag. En nu ook nog eens voordelig toegang voor Fort!-lezers: een kind krijgt gratis entree bij een betalende volwassene (maximaal twee kinderen per bezoek) op vertoon van deze bon. Geldig t/m 31 december 2014. Meer informatie op www.vestingmuseum.nl.

€ 5 korting

DAGKAART VESTING3HOEK IN GORINCHEM

Met deze kortingsbon krijg je de tweede 'dagkaart Vesting-3hoek' gratis (t.w.v. € 5,-). Er is geen betere manier om de Vesting3hoek te ontdekken en te beleven dan per boot. De fiets mag gratis mee aan boord, maar dat hoeft niet. De veerboot meert namelijk overal heel dicht bij de bezienswaardigheden af. De actie is geldig van 1 mei t/m 31 september 2014. Vaartijden kun je vinden op www.veerdienstgorinchem.nl.

Gratis blacklight-speurtocht

SPEUREN OP FORTEILAND PAMPUS

In oktober 2014 mogen kinderen een gratis blacklight-speurtocht doen. De actie is geldig in oktober 2014 voor maximaal 2 betalende kinderen bij 2 betalende volwassenen (waarde € 5). Ook geldig in de herfstvakantie. Pampus is van april t/m november geopend van dinsdag t/m zondag. Kijk voor de vaartijden van de boot op www.pampus.nl.

10% korting

WATERLINIE ARRANGEMENT STAYOKAY BUNNIK

Boek met de code Waterlinie14 en krijg 10% extra korting! Dit fantastische arrangement bestaat uit 2 overnachtingen op basis van volpension. Inclusief lunchpakket, welkomstdrankje, 2 dagen fietsuur en een infopakket van de Waterlinie. Te reserveren van april t/m september 2014 via www.stayokay.com/bunnik.

BIJZONDERE EVENEMENTEN 2014

Zoek Floris' Gouden Valkenei op het Muiderslot

April

ZA 12 en ZO 13 april

Fort Ruigenhoek Kaap: beeldende kunst & theater. www.tweetaakt-kaap.nl

ZA 12 april

Fort Hoofddijk Rotsplantendag. www.uu.nl/botanische-tuinen

WO 16 t/m VR 18 april

Fort aan de Klop Theater-voorstellingen 'The New Rambo Generation'. www.fortaandeklop.com

ZA 19 april

Fort Altena Familiefort met re-enactment. www.fortaltena.nl

ZA 19 en ZA 20 april

C-Fordt Wandelingen en voorstellingen. www.c-fordt.nl

Fort Nieuwersluis Eieren

zoeken en theetuin. www.debontetafel.nl

ZA 19 april t/m ZO 4 mei (Meivakantie)

Geofort Serious Gaming. www.geofort.nl

ZO 20 april

Fort Altena Opening toeristisch seizoen. www.fortaltena.nl

Kunstfort Asperen

Kunstenaars in de (eier)dop: eieren schilderen. www.kunstfortasperen.nl

ZO 20 & MA 21 april (Pasen)

Forteiland Pampus Paasbrunch. www.pampus.nl

Muiderslot Zoek Floris' Gouden Valkenei. www.muiderslot.nl

ZO 20 april (1e Paasdag)

Fort de Bilt Theatervoorstelling De Uitvinder & Linie in lichterlaaie. www.vredeseducatie.nl

MA 21 april (2e Paasdag)

Fort Spijkerboor Openstelling en kinderspeurtocht. www.fortspijkerboor.nl

Geofort GPS eieren zoeken. www.geofort.nl

Fort aan de Klop

Kinder-kunst Theaterfestival. www.fortaandeklop.com

Werk aan de Korte Uitweg

Paaseieren zoeken en vleermuizen wekken. www.fortwku.nl/

Fort Vechten Kinderfort. www.fortvechten.nl

19 T/M 21 APRIL

Paasweekend: start fortenseizoen

Na een lange winterslaap zijn de vleermuizen wakker en gaan de deuren van de forten weer open. En nu ook de lente zich volop laat zien, is het hoog tijd om de Waterlinies op te zoeken. Tijdens het paasweekend kun je er wandelen, fietsen en varen en genieten van muziek-, theater- en kinderactiviteiten. Natuurlijk zijn er ook paasfeestviteiten: zoek het gouden ei op het Muiderslot, paaseieren schilderen (Kunstfort Asperen) en een ontbijtje eten, gevolgd door een rondleiding (Werk aan het Spoel). Kinderfestivals zijn er op Fort aan de Klop en Fort Vechten, vaartochten door de vesting Naarden én er is Linie in lichterlaaie, het licht-, muziek- en theaterevenement op Fort de Bilt.

Spel en sport
op het
Familiefort.

MEI EN JUNI

Food-y-Fort, pop-up-food en muziek

Uit de groene omgeving van forten valt veel lekkers te halen. Jam, wijn, brood, taart en worst bijvoorbeeld. Terwijl je slentert langs de kraampjes met deze streekproducten, vullen je oren zich met muziek. Kinderen kunnen een speurtocht doen, of worstenbroodjes en marshmallows verwarmen boven een kampvuur. De pop-up-food-events vinden plaats op bijzondere fortlocaties, waarvan sommige normaal niet te bezoeken zijn, zoals Fort Honswijk in Houten. Op zaterdag 21 juni is dit fortterrein omgetoverd tot een bruisende en hippe eventplek. Ook Geofort en Kunstfort Vijfhuizen doen mee.

MA 21 april (2e Paasdag)
Fort Vreeswijk
Kom naar het Familiefort.
www.fortvreeswijk.nl

ZO 27 april
Werk aan het Spoel
Boeddha in de Linie.
www.werkaanhetspoel.nl

Mei

VR 9 t/m ZO 11 mei
Gorinchem Jazzfestival.
www.jazzhall72.nl

ZA 10 mei
Naarden Bevrijdingsfeest Naarden.
www.vestingmuseum.nl

ZO 11 mei
Forteiland Pampus
Moederdag High Tea.
www.pampus.nl

ZA 17 mei 2014
Gorinchem
Open Haven Dagen.
www.lingehaven-gorinchem.nl

17 mei t/m 31 augustus
Geofort CSI: Geofort.
www.geofort.nl

ZO 18 mei
Werk aan het Spoel Dag-workshop Beeldhouwen.
www.atelierwessels.nl

Fort Wierickerschans
Forte muziekfestival.
www.fortwierickerschans.nl

ZO 25 mei
Werk aan het Spoel
Fête de la Nature.
www.werkaanhetspoel.nl

DO 29 mei (Hemelvaart)
Werk aan het Spoel
Dauwtrappen en ontbijten.
www.veldkeuken.nl

Suni

ZO 15 juni (Vaderdag)
Fort Diemerdam
Historische wandeling.
www.paviljoenpuur.nl

Vestingmuseum Naarden
Wapendag met daverend geschut.
www.vestingmuseum.nl

ZA 28 juni
Kunstfort Asperen Concert North Atlantic Trio.
www.kunstfortasperen.nl

ZA 28 en ZO 29 juni
Fort aan de Klop 2-daags minifestival rond thema 100 jaar WO I.
www.fortaandeklop.nl

Suli

VR 4 t/m ZO 6 juli
Gorinchem Gorcums Hippiefestival.
www.hippiefestival.nl

ZO 6 juli
Forteiland Pampus
Klassiek concert Nederlands Jeugd Strijkorkest.
www.pampus.nl

VR 11 en ZA 12 juli
Boerenstee Boer-gondische Sferen.
www.boerenstee.nl

ZA 19 juli en ZO 20 juli
Fort aan de Klop Jeugd-circus Cirque Moustache.
www.fortaandeklop.com

ZA 19 juli t/m ZO 27 juli
Werk aan het Spoel
Workshopweek beeldhouwen.
www.annekewessels.nl

ZA 26 en ZO 27 juli
Fort aan de Ham
Legio Secunda Augusta (living history).
www.fortaandeham.nl

Augustus

ZA 2 en ZO 3 augustus
Werk aan het Spoel
Jeugdcircus Cirque Moustache.
www.werkaanhetspoel.nl

ZA 16 t/m ZO 24 augustus
Werk aan het Spoel Workshopweek beeldhouwen.
www.atelierwessels.nl

ZO 24 augustus
Fort Diemerdam
Historische wandeling.
www.paviljoenpuur.nl

DI 26 t/m ZO 31 augustus
Gorinchem Zomerfeest. Bekende artiesten treden op.
www.zomerfeest-gorinchem.nl

Zomer vol verhalen

JULI EN AUGUSTUS

Zomer vol Verhalen

De zondagmiddagen in juli en augustus worden *lazy Sunday afternoons* dankzij Zomer vol Verhalen. Op in ieder geval vijf Utrechtse forten brengen vertellers bijzondere, spannende, mysterieuze of ontroerende verhalen tot leven. Verhalen speciaal voor kinderen, voor volwassenen en ook voor alle leeftijden. Bezoekers van de vorige editie roemden de kleinschalige, sfeervolle opzet van het zomerse festival.

www.zomervolverhalen.nl

Nazomerse
filmavonden in de
buitenbios.

September

ZO 7 september
Kunstfort Asperen Bob Ross Schilderworkshop.
www.kunstfortasperen.nl

ZA 13 september
Kromhout Kazerne
Open Dag Kromhout Kazerne Defensie.
www.stellingvanutrecht.nl

ZA 20 en ZO 21 september
Fort Altena
Liniepadfestival.
www.fortaltena.nl

ZO 21 september
Naarden De Grote Parade van Militaire Geschiedenis.
www.vestingmuseum.nl

ZA 27 september
Geofort Brocante markt.
www.geofort.nl

Kunstfort Asperen
Vleermuizenmiddag.
www.kunstfortasperen.nl

VR 26 en ZA 27 september
Gorinchem Boten- en Camperbeurs Gorinchem.
www.botenencamperbeursgorinchem.nl

ZA 27 en ZO 28 september
Fort Blauwkapel
Re-enactment.
www.stellingvanutrecht.nl

Wielegaard Open dagen en expositie.
<http://www.wielegaard.nl>

Oktober

ZA 4 en ZO 5 oktober
Geofort Weekend van de Wetenschap.
www.geofort.nl

ZO 5 oktober
Fort Diemerdam
Historische wandeling.
www.paviljoenpuur.nl

ZO 12 oktober
Fort Altena Oktoberfest.
www.fortaltena.nl

November

ZA 29 en ZO 30 november
Kunstfort Asperen
Kampvuurweekend en vogelwinterbollen maken.
www.kunstfortasperen.nl

Vestingmuseum Naarden
Slaapkamer van Sinterklaas & de Pietenbedden.
www.vestingmuseum.nl

KIJK VOOR ALLE EVENEMENTEN
OP WWW.FORTEN.NL.

7-14 SEPTEMBER

Fortenfestival

In september is het landschap van de Nederlandse Waterlinies het decor van het Fortenfestival: theater, film, beeldende kunst én muziek in een groene en historische omgeving. Denk dan aan theater of film kijken in de openlucht terwijl de zon net is ondergegaan. Inclusief een drankje in de hand. Op de forten Vuren, Asperen en Geofort vinden concerten plaats. Op zaterdag 13 en zondag 14 september openen vele forten hun deuren tijdens het Open Monumenten Weekend.

Geniet van de wereld van de forten.

Fietsen, wandelen, muziek, theater, lekker eten, historie en natuur.
Vind het op de forten van de Waterlinies. www.forten.nl